

MEGJELENIK
AUGUSZTUS S SZEPT.
kivételével
MINDEN HÓNAP
15-ÉN.

MAGYAR NYELVÖR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ-HIVATAL
(PEST)
„Hungaria“ vendéglő.
185—186. sz.

I. kötet.

1872. OKTOBER 15.

VIII. füzet.

NÉHÁNY -SÁG, -SÉG-FÉLE KÉPZŐ.

Csak ritkán lehet a nyelvet mintegy faragó műhelyében meglesni s ott meglátni micsoda fából készíti azon csodálatos eszközöket, melyeknek néha oly sokféle hasznuk és alkalmazásuk van, a fogalommodosító szóképzőket. Tudjuk egyes világos példák után, hogy ezek valaha önálló többé-kevésbé szoros fogalmú szóképzések voltak; de ezen nyers fát a nyelv nem csak hogy kivette kérgéből s jól megfaragta, s még használat által is nagy vékonyra elkoptatta, hanem ezenfelül a legtöbbszörte még új mázzal is bevonta, mely az anyagnak eredeti miféle voltát teljesen fölismerhetetlenné teszi. Ilyen máznak tekinthetjük a képző szó volt szoros fogalmának végtelen általánosbodását, azt a fejlődve változó értéket, funkciót, melyet némely szóképző, néha kevés vele készült szónak analogiájánál fogva lassanként elvállal. A „képző szóképzések“ ezen sorsa, a jelentésbeli fejlődést tekintve, tökéletesen egyező azon szoros fogalmú anyagszóképzőkhöz, melyeket a nyelv általános helyviszonyok jelezésére használ; pl. hogy valaminek a „melle, pectus-a“ annyit tesz mint „közelszomszédsága“ (magy. *mell*: *mellett*, *mellé*, *mellől*), vagy hogy ezt a viszonyt egy „fűl“ jelentésű szó jelölheti (az ész nyelvben: *korva* [- finn *korva*] „fűl“, s ettől *korvas*, tkp. „fűlben“ „bei, neben“: *ukse korvas*: az ajtó mellett, *käc korvas kaitama*: kézen fogva vezetni, bei der hand führen). Ha azután még az ilyen viszony-jelentő szónak szoros értelemben való használata történetesen megszűnt, az épen oly homályos eredetű eszköz gyanánt áll előttünk, mint a milyen a legtöbb szóképző. Így p. o. a magyar *-ből* névutót (postpositívumot) még eléggé értjük azon adatnál fogva, hogy az haj-

dan *belől* volt (v. ö. *belólem*, s még nem: *bólem*), hogy tehát az a *bél* (belek, fabél) szónak származéka; de már a *-ról*, *rajt*, *réá* (*ra*, *re*) csak azt láttatják, hogy szintén valami *raj*-féle volt az alapszavuk (melyből *ról* e h. *rajól*); de hogy önálló szóúl mit jelentett ez valaha, fejet-e vagy házfedelet, arra a magyar nyelv megmaradt szókincsében fölvilágosító adatot nem találunk.

A szóképzők közt akad olyan is, mely még meglehetősen hangtesttel bírván, azt bizonyítja, hogy még aránylag új eszköz, mert még nincs nagyon elkopva. E tulajdonságuknál fogva leginkább az ilyeneknek merjük eredetét, mibőlvalóságát kutatni, természetesen úgy hogy segítségül veszünk minden elérhető nyelvtörténeti adatot, főleg pedig azokat, melyekkel a rokon nyelvek az egyes nyelv töredékes történetét kiegészítik. Ilyen, már teljes eszköz-szerűen fogalommodosításra szolgáló, ámbár különben még testes alakú és hangzatilag is önálló képző-szó a finnben *-kunta*, mely valamely „complexust, egészet“ jelentő főneveket képez, de mélyhangú vocalisát még változatlanúl megtartja: *kymmenkunta*: tízből álló csapat v. testület, *ö-zás*, decuria (*kymmene* tíz), *satakunta*: centuria (*sata*: száz), *maakunta*: „landschaft“, tartomány (*maa*: föld), *kyläkunta*: egész falu, *valtakunta*: birodalom (*valta*: hatalom), *perhekunta*: az egész család, *paivükunta*: egész nap.

Ez a *kunta* ugyanis nem más, mint a magy. *had* „nemzettség, család, sereg“ szónak megfelelője (hogy a finn *ut*-nek a magyarban *d* felel meg, a többi közt a következő egybevetések bizonyítják: f. *anta*- m. *ad*-, *ado*-, f. *kolmante* m. *harmad*), s megvan önálló szóúl a vogulban is: *kant*, *zont*: had, sereg (*zont zum*: had-ember, katona). Meg is tetszik a f. *kunta* használatának egyes példáin, hogy az eleinte csak „egyénenként álló csapat“-ot tett (p. o. *sotakunta*: *sota-väki*, azaz *kriegs-volk*; az észtb. *ema-kond*: a családbeli összes gyermekek, szószerint „anya-*kunta*“, mintegy *anya-had*, *leib-kond*: család, tkp. „kenyér-had“); azután ilyen csapatnak helybeli kiterjedését emelve ki, bizonyos határokba foglalt területet jelölhetett, sőt utoljára időszakot s egybetartozó holmik egészét is, úgy hogy már valóságos collectiv képzővé fejlődött (az észtb. *sisi-kond* „belek“, szószerint „bél-had“).

Egy másik még szintén elég testes, de már önhangzó-jával az alapszóhoz alkalmazkodó képzője van a finn nyelvnek elvont tulajdonságot jelentő főneveknek mellénevekből való származtatására: *-uute*, *-yyte* (olv. *üite*) vagy *-ute*, *-yte* (*-üite*), pl. *pahuute*: rosszaság (*paha*: rossz), *korkeute*: magasság (*korkea*: magas), *hyvyite*: jóság (*hyvä*: jó), *pimeyte*: sötétség (*pimeä*: sötét), *ystävyyte*: barátság (*ystävä*: barát). Ennek a képzőnek régibb alakját még elég tisztán, az alapszótól elváltan s egészen változatlanul megtaláljuk a lapp nyelvben; ez alak a *-vuot*, p. o. *pahavuot* = f. *pahuute*, *ustebvuot* = f. *ystävyyte*. E szerint a finn *pahuute*, *ystävyyte* régibb ilyen alakokból erednek: *paha-vote*, *ystävä-vote*, a melyekben a képző még önálló szó volt. Ezt az egykoron önálló *vote*-t pedig igen alkalmasan az *ole*- „esse“ (= m. *vol*-, *val*-) igétől való cselekvés-névnek magyarázhatjuk, melynek szabályos képzése *-te* képzővel történik: *olte* „das sein, to esse“, vagyis az *ole*-nak eredetibb *vole*- alakját véve, *-volte*; ennek képzőül való gyakori használatával az *l* kiszorúlván, eléállott a *-vote* (= lapp. *-vuot*). E szerint a finn *pahuute*, *ystävyyte*-féle szók valamikor *paha-volte*, *ystävä-volte* voltak s szorosan ezt jelentették: „[das] böse-sein, freund-sein“. Hogy ez alkalmas magyarázata ennek a f. *uute*, *yyte*-féle elvont főnév-képzésnek, bizonyítja a magyar nyelv, mely a hasonló fogalmú szókat szintén a *val*-, *vol*- „esse“ igétől való cselekvés-névvel, mint képző szóval, állítja elé: *-voltage*, p. o. *jó-volta* (*istennek*: die güte gottes) — jóság, f. *hyvyite* (**hyvä-volte*); *sötét-volta* keveset különbözik a *sötétségtől* (f. *pimeyte* ebből: *pimeä-volte*). A magyar *volt*[a]-nak ezen használatával egyazon fokon áll tehát a változatlan lapp *-vuot*; ha a magyarban történetesen nem más képző fejlődött volna ki, t. i. *ság*, *ség*, mely az efféle elvont főnevek készítését nagyobb részt egymaga vállalta el, a *volt*[a] igenév is aligha még egy fokkal tovább nem haladt volna képzősülésében, úgy hogy, mint a finnben *-volte*, az alapszó hangjellemehez is alkalmazkodott volna, s p. o. *sötét-volta* helyett ezt mondanók: *sötét-völte*. Megjegyzem itt, hogy a *jó-volt*[a], *mivolt*[a]-félékbeli *volt*-ot nem tartom múlt részesülőnek, hanem összevont *at*, *et*-es igenév (cselekvés-név)-nek, a milyen p. o. *élet* (v. ö. *éltében*, mind *éltig*) vagy a *lenni* igétől lét (e h. *lévet*, ellenben *létt* e. h. *lévett*). — A finn *-uute*, *-yyte* képzőnek *-volte* igenévből

való eredetére analogiát nyújtanak még a szláv nyelvek, melyek melléknevekből alkottak *-stī* képzővel elvont főneveket, p. o. *mudrostī*: okosság (orosz, tót *mudrost*) ettől *mudrū* (*mudro*): okos; ezen *-stī*, (*-stī*) képzőben ugyanis az indogerman *as-* „esse“ igétől való *-ti* képzős cselekvés-nevet ismerték föl; s csakugyan a *-stī*-féle nevek is, a *ti* képzősek genusával egyezőleg, feminina. E szerint *mudro-stī* (ebből: *mudro* + *'s-tī*) szószerint „die klug-seiung“ (sit venia verbo!) „klugheit“.

Elvont főneveknek melléknevekből való származtatása a magyar *-ság*, *-ség*-nek jutott szerepül: *jóság*, *szépség*; ezenfelül még collectiv-félék készülnek vele: *erdőség*, *népség*. A régibb magyar nyelvemlékekben még képző szónak fordul elő, *-ség* alakban, mélyhangú előszó után is: *magas-ség*, *gazdag-ség*. Ebből világos, hogy a *-ség* valamikor önálló szó volt, csak úgy mint a f. *kunta*, melylyel a collectiv-nevek képzésében egybe is találkozik. De vajjon mit jelentett mint önálló szó? Minthogy erre egyenesen a magyar nyelv adatai nem felelnek, körül kell néznünk más nyelvekben, s keresni, mily szorosb jelentésű szók válhatnak az általános „állapot, lét“ fogalom jelelőivé, s mint ilyenek a *-ság*, *-ség*-féle elvont nevek képzésére alkalmasakká? Továbbá azt is kell keresnünk, hogy akad-e ily alkalmas jelentéssel való szó a rokon nyelvekben, mely a m. *-ség*-vel alakilag egyeztethető?

A mordvin nyelvben: *ši* (moksa-mord.), *či* (erza-m.) a m. „nap“ („dies, sol“), s e szó már valóságos képző-szóvá kezd válni ilyen használatban: *par-ši*: jóság, vagyon, (erza) *paroči*: jóság, jólét, egészség (*para*, *paro* jó); *šumbra-ši*, *šumbra-či*: egészség (*šumbra*: egészséges); *šupav-či*: gazdagság (*šupav*: gazdag). Itt a „nap“, mint bizonyos életidő-részt kifejező szó, világos hogy már szélesebb „élet, állapot, lét“ értelemben van véve; a „gazdag-nap“, „egészséges-nap“ teszi a „gazdag, egészséges-lét“ bizonyos tartamát; a „jó-nap“ a „jó-időt“, vagy azon factorok összegét is lehet alatta érteni, melyek azt főleg alkotják („jóság, vagyon“). A „nap“-nak ilyen általánosított fogalma, mely azt majdnem képző-szóvá teszi, mutatkozik p. o. a magyar és német nyelvek ilyen szólásaiban is: *öreg napjaimra*, *auf meine alten tage*, *in seinen jungen tagen*, *nutze deine jungen tage* (*öreg-*

ség, alter, jugend). De a mint a mordvinban a *ši, či*, épen úgy találjuk használva a zürjében a *lun* szintén „nap“ szót: *ozír-lun*: gazdagság (*ozír*: gazdag), *šuda-lun*: szerencse, boldogság (*šuda*: szerencsés, boldog), *vermitöm-lun*: erőtlenség (*vermitöm*: erőtelen); *tom-lun*: fiatalság (*tom*: fiatal).

A finnben vagy egy *sää* szó, mely „időt“, azaz „tempe-
stas, witterung“-ot jelent; *lumi-sää* (hó-idő): havas idő, *kova*
v. *paha sää*: kemény, rossz idő, *hyvä sää*: jó idő. Jelentésre
nézve ez a szó elég közel áll a mord. *či*, zürj. *lun* szókhöz,
melyek „nap“-ot, és átvive „bizonyos állapotban töltött időt“
jelentenek; sőt a *sää*-nek megvan már a szélesebb „valami-
nemű idő“ jelentése is. Látnivaló tehát, hogy állapotjelző,
s elvont főnevek képzésére lehetőleg alkalmas szó. Ha már
most tekintetbe vesszük, hogy a m. *jég* szónak egy közös
ugor *jenge* alakból a finnben *jüü* alakja lett, a finn *süü*-vel
is egyezőnek mutatkozik a magyar, hajdan önállóan is meg-
volt *ség*, képző szó. Ezen egyezés s a fentebb fejtegetett
analogiák szerint nem csalódunk, ha a *ség* jelentését egy-
értékűnek tartjuk „valami nemű idő“-vel; e mellett azonban
azt is gyaníthatjuk, hogy ez is csak az eredetibb „nap“ je-
lentésből fejlődött ki, s hogy a finn *süü* és m. *ség*-vel maga
a mordvin *ši, či*, „nap“ is egy és ugyanazon szó, melyet
már félig meddig képző szerepében látunk működni.

BUDENZ J.

EGY HIRDETMÉNY.

A Magyar Nyelvőr jelmondata, habár nincs is homlo-
kára nyomva, világos: e g y ü t t e s e n m ű k ö d v e t a n í t a n i
s t a n í t v a t a n ű l n i. Szívesen fogadtuk tehát s jó kedvvel
nyitottunk tért Brassai megrovásának, mind a mellett hogy
nekünk szólt a leczke, s mind a mellett, hogy a kifogásolt
kérdések nagy részére nézve ellenkező a meggyőződésünk.

Az Egy Hirdetmény, a mint mindegyikünk tudja, a
Magyar Nyelvőr „előfizetési felhívása“ volt; ennek kifejezé-
seit rostálta meg tudósunk, s a mi kivetni-valót talált benne,
felsorolta, s helytelenségüket tüzetesen kimutatni iparkodott.

Kifogás alá vette először is magát az „előfizetési felhi-
vást“. A „felhívás“ az „előfizetés“-sel, úgymond, csak abban

a viszonyban lehet, a melyet *ra re* raggal szoktunk kifejezni; ámde ezt a viszonyt az *i* nem jelölheti. Valamint tehát „ebédre hívás, vásárra, sietés“ sat. helyett nem mondhatni „ebédi hívás, vásári sietés“, úgy „előfizetésre való felhívás“ helyett sem járja az „előfizetési felhívás“.

Tökéletes igaza van. Ha az „előfizetési felhívásra“ analogiát keresünk nyelvünkben, hiába keresünk; nem találunk. Minden igéből képzett főnév ugyanis, ha objectummal határozuk meg, objectumát ép azon raggal követeli magához, mely ige-voltában szokott hozzá járulni. Tehát istennek ajánlani: istennek ajánlás, gunyhóban lakni: gunyhóban lakás, egyházból jönni: egyházból jövés, orra bukni: orra bukás (előfizetésre fölhíni: előfizetésre fölhívás), istentől elrugaszkodni: istentől elrugaszkodás sat., nem pedig: isteni v. isteneki ajánlás, gunyhói v. gunyhóbani lakás, egyházi v. egyházbóli jövés, orri v. orrai bukás, isteni v. istentóli elrugaszkodás.

A figyelmeztetés helyén volt. Köszönjük.

Második kifogása a *nek* rag alkalmazását illeti. Az Előfizetési Felhívás írója, olvassuk a megrovásban, úgy látszik, olyforma nézettel van a kétféle birtokosról, mint egykori tekintélyes irodalmárunk a *látám* és *láttam*-féle multakról, hogy t. i. a két forma csak arravaló volna, hogy egyhangúság kerülése végett tarkázzuk vele elbeszélő stílusunkat; legalább a *nek*-es és *nek*-telen birtokosok vegyes sora nem hágy valami elvet sejttenünk, mi használatukat vagy rendezésüket szabályozná. A szabály, úgymond, a lehető legrövidebben ez: accentuált birtokos *nek* nélkül, accentuálatlan *nek*-kel.

De ezt már ily alakban alá nem írhatjuk. Nem írhatjuk alá pedig azért, mert a nyelvbeli tényeknek csak egy részéből van leszármaztatva, mert a *nek* történetének figyelembe nem vételével készült.

Ha a különböző nyelvek háztartását egymással összehasonlítjuk, azt fogjuk tapasztalni, hogy az egyik több, a másik kevesebb eszközt szerzett be gazdaságába. Az egy vagy más tekintetben szegényebb nyelv azonban ép úgy beéri a maga meglevő csekélyebb készletével, mint a gazdagabb az ő nagyobb számú eszközeivel, úgy hogy a hiányt gyakran nem is érzi, vagy ha érzi, a meglevő erővel böl-

csen pótolni is tudja. Például a magyar s a vele rokonságban álló nyelvek ép oly jól megélnék a nem, mint a nyelvek legjava része a kettős szám nélkül; a zsidó ép oly jól kijön a maga két idejével, mint a görög az ő háromszoros számú idóalakjaival.

Gyakran megtörténik azonban, hogy egyik-másik nyelv vagy ön-ösztönéből vagy megfigyelés, idegen ráhatás következtében a meglevő hiányon segíteni iparkodik s idővel a fogyatkozást pótolja. Ilyenkor két eset állhat be. Az ujonnan beszerzett eszköz vagy átmegy lassanként a közhasználatba s a régibb pótlónak ebbeli functiója apránként kivesz, s legföljebb csak egyes kifejezésekben maradvá meg tanúskodik egykori szerepéről; vagy pedig az alkalmazásba vett új erő mellett a régibb kisegítő, pótló eszköz is forgalomban marad.

Az elsőre világos példát nyújt nyelvünk a superlativusban. A mai *legnagyobb*-féle superlativus, mint tudva van, későbbi keltű. Pótlása kétféle módon történt: a tulajdonságjelölő *ségű* s a vele rokon *séges* képzővel, pl. „Ő részeit neki adná es hét drágalatus ség ő lányokat: traderet ei partes suas et septem puellas speciosissimas.“ (Bécs. cod. 44.). „Ime ököztök áldott Jézus megjelenik szépség ő hősnek személyében: ecce in medio eorum Jesus apparuit in specie speciosissimi juvenis.“ (Fer. leg. 136.); „Jézus akará megvigasztalni ő hív séges lyányát: Jesus volens suam sponsam fidelissimam consolari.“ (Fer. leg. 73.); másodszor a *mind*-hez való hasonlítással, pl. „Igy lesz en men(d)től gonosz b nemzetnek: sic erit generationi huic pessimae.“ (Münc. cod. 41.). „E földön élő embörök közzül men(d)től első tanítványa lón.“ (Debr. cod. 1.). E kisegítők közül a *legnagyobb*-féle superlativus szerepében ma már egyik sem működik.

A második esetre szóló példa a birtokosbeli *nek*. Volt-e hajdanában nyelvünkben birtokosrag s ha volt, mi módon hanyagolhatta el a nyelv általános használatba-vételét, ezt fejtegetni nem tartozik ide; elég az hozzá, hogy a *nek* tudvalevőleg nem birtokos, hanem tulajdonítórag, s csak pótolja a hiányzó birtokosragot. Hogy e kisegítő működtetése előtt is képes volt a nyelv a birtokviszonyt kifejezni, s hogy ez rend szerint a birtokos helyének meghatározásával s néha a hangsúly alkalmaztatásával történt, az nem szenved semmi

kétséget. Hogy azonban ez a kiegészítő eszköz nem minden esetben felelt meg, különösen az írott nyelvben nem, az értettség, világosság, rövidség követelményeinek, arról a *nek* alkalmazásba-tétele tanúskodik.

A birtokos viszony kifejezésének tanulmányozása e kettőről győz meg bennünket. Először, hogy a kezdetben valószínűleg szükségből alkalmazott *nek* az irodalmi nyelvben mind tágabb és tágabb körben kezdett szerepelni, úgy hogy több író *nek*-telen birtokost alig használ; másodsor, hogy a népnyelv, mint ily újításokkal szemben mindenütt és mindenkor tenni szokott, csak lassan alkalmazkodott hozzájuk s még napjainkban is nagyobbára beéri a régi pótló eszközzel.

Mi következik ebből? Az, hogy a szükség eseteit leszámítva (hangsúlyozott birtokos) s kivéve ha a birtokosnak az írott nyelvben szemmel-látható ki nem fejezése zavarólag hatna a gondolatmenetre, tetszésünkre van bízva, hogy *nek*-es vagy *nek*-telen kifejezéssel éljünk.

A birtokviszony ilyenén használatára, illetőleg használhatására két egészen analog, világosan beszélő példa áll rendelkezésünkre.

Az egyik a jövő idő. A magyarban a jövő cselekvés jelölésére a régi nyelv tudva-levőleg nem rendelkezett saját igealakokkal, hanem a jelennel s jövőjelölő határozók segítségével pótolta; pl. *m a j d í r o k*, *j ö v ő r e j o b b a n v i g y á z o k*. A XV. században feltűnő *fog* segéd-igés jövő csak a XVII. században kezdett nagyobb és nagyobb tért foglalni az irodalom nyelvében; a nép embere azonban manap is jól megvan nélküle, s csak olykor-olykor, mintegy elvétve veszi ajkára.

A másik az úgynevezett szenvedőrag. Ennek a hiányát is, miként a birtokos-ragét, a nyelv eleve a maga helyén hangsúlylyal s a tárgyszónak közvetlenül állítmánya elé helyezésével pótolta; pl. „Herodes, J é z u s-látván, (J e s u m videns) igen örüle.“ (Döbr. cod.) „É s i m á d s á g-tevén, leülének.“ (Nád. cod.) „É s i m á d s á g-megmondván, felkele.“ (Debr. cod.) „J é z u s, k e z e-elterjesztvén, tiszta ostyát ajánla miértünk.“ (Érs. ujev. cod.) „Egy kevetet választának, D u n a-látni bocsátának.“ (Hist. én.) „Az sziz Máriát elhivá ez kemenségös c s u d a-látni.“ (Érs. ujev. cod.) „Kiméne m a g-

vetni a magvető ember.“ (Sylv.) „Egykoron kimöne buza-
virág-szödni. Zab-aratni járogattam.“ (Kriz. Vadrózs.) „A
feleségem kender-vetnyi van. A cselédeimnek fa-vágnyi men-
tek kü az erdüre.“ (Göcseji tájsz.) Vigyázz, kiszúrad a
szemem stb. stb.

Ezeket tudva szem előtt tartva lehetne-e haboznunk
ítéletünk kimondásában azon elmélet fölött, mely az elszám-
lált tények előtt szemeit bekötné, füleit bedugná, s például
ilyforma szabályokat állítana föl. „A magyarban külön időalak
a jövő cselekvés jelölésére nem létezik; hanem a jövő időt
ez a két vonás jellemzi; elsőbben a jövő cselekvésnek már
az előzményekben való nyilvánulása; pl. Ugy-e írsz nekem?
Írok. Másodsor, hogy jövőre mutató szók társaságában
jelenik meg; pl. Holnap szüretetek. Mire-való hát a fog,
kérdhetné valaki. Csak arra, hogy a jövőre figyelmeztessen
oly esetben, midőn ama két jellemvonás közül valamelyik
nincs meg; pl. Írni fogok levelet. Íróink persze, a kik
ezt az elméletet nem is gyanítják, azt gondolják, az a fog
csak stilus-tarkázatra való.“

A tárgyagra nézve is eléállhatna valamely theoretikus;
s mily fonákság íróinktól, mondhatná, hogy nyelvünk világos
ujjmutatásának hátat fordítva idegen ösvényen botorkálnak,
s a *t* ragot ott is használják, a hol egyáltalában nincs helye.
A leányok virágot szedni mentek. A legények lányt nézni
járnak. A szivemet repesztetted meg. Pessime! Az alföldi s a
székely nép így mondja ezt: virág-szedni mentek, lány-
nézni járnak, szivem repesztetted meg.

A theoretikus szabálya, a mint e példák-ból látjuk, ösz-
szetéveszti, a mit soha sem szabad összetéveszteni, hogy t. i.
más a lehet s más a kell.

De hátha a *nek*-re nézve mégis igaza van a t. cikkiró-
nak s használatát illetőleg a nyelv félre nem érthető példák-
ban kimondotta a maga szabályát?

Lássunk tehát egy pár példát.

„Ime úrnak angyala jelenék Józsefnek.“ (Münch. cod.) „Ime
istennek angyala jelenék Józsefnek.“ (Jord. cod.) „Ime isten-
nek angyala megjelenék Józsefnek.“ (Pesti.) „Ime az istennek
angyala megjelenék Józsefnek.“ (Sylv.) „Ime az úrnak an-
gyala megjelenék az Józsefnek.“ (Félegyh.) „Ime az úrnak
angyala megjelenék Józsefnek.“ (Csipk.)

Kivánja a t. cikkíró, hogy ilyen ezer és ezernyi parallel helyet állítsunk egybe? Ha kivánja, megteszszük.

„Mindön nemű teremtött álatok*nak* kiszármazásának eredeti és folyása.“ (Nagysz. cod. 2.)

Ilyenekkel is szolgálhatunk a régi nyelvelmélekekből, ha akarja kötet-számra.

De nem csupán a régi nyelvelmélek mondanak ellene Brassai szabályának, hanem ellene mond az összes későbbi irodalom is. Lehet-e, kérdjük, szabad-e ennek szavát fülünk mellett elosonni hagyni? Nem bizony.

De lássuk a nép nyelvét; nézzük, vajjon nem ágoskodik-e fel ez is többször Br. szabálya ellen.

A t. cikkíró állítása szerint accentuált birtokos *nek* nélkül áll. Hibásak tehát a következő birtokviszonybeli kifejezések. „Má s n a k lovat inkább meghajtja a fuvaros. M á s n a k tehene a magáé mellett koplal. 22. Hogy f a r k a s n a k gyomra légyen koporsója. 34. A h o s s z ú n a k végét későn érhetni. 48. G y e r m e k e k n e k fegyverök a sírás. 82. A p o k o l n a k utját szembekötve is feltalálni. 88. V a k e m b e r n e k lova nehezen hízik. 101. Nehéz a n é m á n a k szaván eljárni. 109. Nehezen lehet a v a k n a k felesége jámbor.“ 110. sat. (Dugonics. Péld. II.) „A ki neköm adná k i n y e r é n e k héját, Biz ez is meglátná m e n n y e k n e k országát; A ki neköm adná p o h a r á n a k vizét, Az is megkóstóná a m e n y o r s z á g ízét. 9. Eleikbe állott s a fekete gyászváros k i r á j j á n a k a nevibe meghitta őket a lakadalomba. 410. Elbeszélte, hogy ment keresztül m i n d e g y i k n e k h á l ó h á z á n.“ 411. (Krizsa, Vadr.)

Hát ezeket, a Népköltési Gyűjteményekből vett helyeket hogy egyeztetni ki egymással:

„Jó g a z d á m n a k kicsi fia
jöve velem halálomra. I. 202.

Még csak e' lélok se vót, a
kit a tenger-sok e l l e n s é g -
nek elibe kügygyön. I. 421.

Én vagyok az a n y á m n a k
a legkedvesebb lánya. II. 26.

Majd bepanaszlom az isten-
nek, hogy kelmed benn fogja
a más e m b e r igaz jószágát.
I. 388.

Leszálljunk az angolok völ-
gyibe, Kossuth Lajos háza
eleibe. I. 291.

Én vagyok az édes a n y á m
legkedveltebb lánya. 25.

Folytassuk?

Azt hiszszük azonban ennyi is elég. Különben is fölösleges minden további idézet, mert a szabály maga czáfolja meg azt, a mit alkotója tulajdonképp bizonyítani akar vele. Azt mondja ugyanis: Az accentuált birtokos *nek* nélkül, az accentuálatlan *nek*-kel áll. Ez más szóval annyit tesz: ha a birtok, a tárgy, a határozó vagy az állítmány van hangsúlyozva, a *nek* kiteendő. Hogy egyeztethetők tehát össze a számtalan eset közül például a Népköltési Gyűjtemény I. kötetének meséiből vett következő helyek: „A mint itt nézeget, szemébe ötlük az apja viskója. 387. Egyszer érkezett a pokol kapujához. 388. Belevettetem a lányom gyűrűjét a kútba: 413. sat. Mert hogy ezekben az „apja, pokol, lányom“ nincsenek hangsúlyozva, világos; különben ez volna a szórend. Az apja viskója ötlük szemébe. A pokol kapujához érkezett el. A lányom gyűrűjét vettetem a kútba.

De meg, őszintén bevallom, én sehogysen tudom megérteni t. cikkíróknak a birtokosra vonatkozó hangsúly-féle elméletét; mert hogy egyre megy, akár azt mondom: „Az a gaz kópé elvesztette a feleségem gyűrűjét“ akár pedig: „elvesztette (a) feleségem-nek a gyűrűjét“, az nem szorúl valami fogas argumentumokra. Itt az accentust híjába híjuk segítségül; mert a *nek* elhagyására vagy kitételére az ily esetekben legcsekélyebb befolyása sincs a hangsúlynak; de nem is lehet, mert a praedicatumon fekszik.

Végül még egy esetet akarok főlemlíteni annak bizonyosságául, a mit ciksemnek kezdetén a *nek*-nek az irodalmi s népnelvben való terjedéséről s alkalmazásáról mondtam. Brassai azt veti az irodalom férfainak szemére, hogy nem gondolva meg, hogy az *egy* közbevetése okvetlenül megkívánja a birtok mellé a *nek* ragot, érzéksértőleg így írnak: „Napoleon egy levelét olvasták fel.“ Hanem a népnelv még ezt a szigorúbb szabályt sem tartja oly szent és sérthetetlennek, hogy ne vétene ellene; vagy helyesebben: még ez általánossá vált usus ellenére is, ha eszébe jut, ha kedve tartja, biz ő megmarad a régi nyomon. A Népkölt. Gyűjt. I. kötetének 387-ik lapján ugyanis ez áll: Egyszer észreveszi hogy a szomszéd cigány épen akkor akarja ellopni a nyja egyetlenegy malacját.

S én azt hiszem, ha ilyen példák után vadásznánk, aligha többet is nem találánk.

Vagy talán mindezek helytelenségek, mert az elmélet keretébe be nem szoríthatók?

SZARVAS GÁBOR.

A NYELVTAN ÉS A KÖLTŐI NYELV.

A M. Nyelvőr. VII. (juliusi) füzetében kemény s kissé gúnyos hangon tartott leczkét kapok azért, hogy egy francziából fordítottam költeményben (Az elveszett ösvény, Lemoyne Andrétól) *vízliliom*-ot és *télzöldet* írtam „vízi liliom“ és „téli zöld“ helyett. Volf György úr, a leczke adója, mint-hogy épen azt állítani nem akarja, hogy németből fordítottam Lemoyne versét, kisüti mégis, hogy németül gondolkoztam a fordítás alatt (vagy talán franczia-német szótárt használtam, nemde?) s a wasserlilie és wintergrün lebegett előttem. Bizonyossá tehetem Volf György urat, hogy csalódik. A két német szó eszembe sem jutott. Hanem mint maga is véli: „metrikus okokból“ (nem ugyan németül gondolkoztam, hanem) használtam az általa megrótt szavakat.

Jelen soraim célja nem az, hogy a „télzöld“ és a „vízliliom“ védelmére keljek. Ez alkalmat a bűnösnek talált két szó védelme helyett inkább arra használom fel, hogy megpendítsek egy kérdést, melyre nézve ohajtanám, ha Volf György úr, vagy más, nálam mindenestre hivatottabb nyelvész, s egyszersmind író elmondaná nézeteit, s kifejtené, indokolná és kellőleg megalapítaná és megállapítaná a vezéreszméket. S ez a kérdés, hogy ne kerülgessem tovább, a következő.

„Vannak-e vagy nincsenek a költői nyelvnek némi szabadságai a nyelvtannal szemben?“ Vagy más szóval: „A nyelvtan ép oly szigorú merevséggel követelheti-e szabályai respektálását a költői nyelvtől, mint a prózától?“

Vettem már szelét némi hajlamnak grammatikusainknál arra, hogy igen is; a költői nyelv csak úgy tartozik magát a grammatikának mindenben alávetni, mint a próza s mint maga az élő, a közbeszéd. Vettem észre, hogy költőket mérőnek némi szabadságokért, melyeket a legjobb költők is,

kik nyelvérzék dolgában ép úgy az írók javához számíthatók mint nyelvtan dolgában, széltiben használnak. Vettem észre, hogy a költők nyelvét épen azzal a szoros röffel mérik, mint a prózát vagy a közbeszédet. Pl. a Nyelvőr szerkesztője folyóirata I. füzetében Petőfi János vitézének nyelvében a nyelv szellemé ellen elkövetett vétségeket, jelesen szórendi lázadásokat talál; mások Arany Buda halálának szórendjét támadják meg; pedig Petőfi és Arany legalább oly jól tudnak magyarul, mint bírálóik; s csak ebben a VII. füzetben is Joannovics György egy sor verset, nem tudom kiét, megrója azért, hogy az *is*-t nem jó helyre tette, írván:

„Bárha könyben *is* fürödtünk“

e helyett: „Bárha könyben fürödtünk *is*“; s gúnyosan utána veti: „Igen, de mi lesz akkor az *előttünk* szóra csinált (?) rímből“? Pedig ha ez is hiba, akkor csakugyan bajos lesz verset írni ezután.

Megvallom, ily nyelvészi és kritikusi tekintélyekkel szemben is, nekem e részben némi skrupulusaim vannak. Azért újra fölteszem a kérdést: követelheti-e a nyelvtan szabályai respektálását a költői nyelvtől is ép oly szigorú merevséggel mint a prózától vagy a közéletbeli beszédétől?

A költészet eleitől fogva vett magának némi szabadságokat nemcsak a nyelvvel, hanem a gondolkodással s a tényekkel szemben is. A *mit poetica licentiának* neveznek, nem a magyar költők találmánya, kik azzal magyarságuk megromlott voltából élnének. A költő logikája más mint a közemberé. A tények sem kötik őt úgy, mint pl. a historikust. A természettudós tanait a fényről és hangról, télről és nyárról, fecskéről és sasról, ő nem köteles elfogadni s aláírni. Ha minden irányban ily szabadságai nem volnának, mi különböztetné meg a költészetet egyfelől a tudománytól, másfelől a prózától? Önként értetik, hogy szabadságának határai is vannak; de hogy vannak szabadságai, azt senki sem fogja tagadni.

Merem mondani, hogy mint a logikával és a tényekkel, úgy a nyelvvel s a nyelvtannal szemben is vannak. Tapasztalom legalább a legjobb s legmagvasabb költőknél is, hogy élnek olyas szabadságokkal, minőket próza-író soha sem vesz magának.

Ily szabadságokat vesznek a legjobb s ismétlem, a legmagyarabb költők a nyelvtani formák (hajlítások, ragozások), továbbá a szórend s végre a mondatkötés és szerkezet szabályaival szemben.

Az első rendbeliek között leggyakrabban találkozunk az ikes-igék hajlítása elleni „vétségek“-kel. Riedl Szende a minap egy sereg ily vétséget hozván föl Arany, Petőfi, Vörösmarty s mások — sőt a nép dalaiból is, arra a következtetésre jut, hogy vagy ezek az írók, s maga a nép és így senki sem tud magyarul, vagy az ikes igék Révay óta dívó szabályai nem állanak. Nézetem szerint hibás következtetés. Ha Arany azt írja: „alúgy“ — (alugyál helyett), ha a nép azt dalolja: „Nézz rózsám a szemembe, mit olvasol (olvassz helyett) belőle“? ebből sem az nem következik, hogy Arany s a nép nem tud magyarul, sem az, hogy Révay igeragozástana hibás; hanem az, hogy a költői nyelvnek módjával s helyes okkal joga van némi szabadságokat venni a nyelvtannal jelesen az alaktannal is szemben. S nem csupán az ikes igéknél találkozunk ily szabadságokkal. A *ban* helyett *ba* ragot a rím vagy mérték kedvéért minden költő szélteben használ. Azt következtessük-e, hogy vagy nem ismeri a *ban* és *ba* közti különbséget, vagy a nyelvtannak nincs igaza, mikor a kettő közt különbséget tesz? Nézetem szerint egyiket sem. Szarvas hibául teszi ki Petőfinél e kifejezést „Magamnak is ugyan kutyául lett *dolga*“; — *d o l g o m* helyett. Még ha hiba is volna prózában, — a mit tagadok, mert mondjuk: „a magam dolga“ „a magad kalapja“, semmi esetre nem volna hiba versben, hanem csak oly szabadság, melylyel Petőfi példájára bátran élhet akárki. „Az óriás amint rálépett *volna*“ e helyett *v a l a*; „Közelebb vizsgálta, s látta, hogy mi *legyen*“ e helyett, hogy mi (az), szintén vétségek Szarvas szerint; szerintem csak megengedett szabadságok; mert a *volna* és *vala* a *legyen* és *van* közti határvonalak, s általában a jelentő és kötő mód közöttiek, részint nincsenek oly szigorúan elvonva, részint nem zárják ki annyira az egymással való érintkezést, hogy költői nyelvben egész bátorsággal, de kellő tapintattal, a mi egymást nem zárja ki, átléphetők ne volnának. A névelő (artikulus) elhagyása hiba lehet a közbeszédben; de akár mennyit bizonyítják Vörösmarty ismeretes sorának: „Bort

megiszsza magyar ember“ hibás voltát, én azt nemcsak menthetőknek, s így a költői nyelvben megengedhetőknek, hanem épen zamatosnak, a laposságtól mentnek érzem.

Hasonló eltéréseket az alaktan szabályaitól másokat is idézhetnék még, ha czélom a tárgy tüzetes fejtegetése s nem csak a kérdés egyszerű fölvetése volna.

Még gyakrabban találkozunk eltérésekkel vagy szabadságokkal a szórend tekintetében. A Joannovics által felhozott s imént idézett példát oly csekély vétségnek tartom, melyet megróni nem mernék. Alig súlyosabbak azok, melyeket Szarvas Gábor kijelöl Petőfi János vitézéből. Sőt némelyike ezeknek csak úgy jó, a hogy van. Pl.: „A menyecske szeme *könyvtől lett homályos*“; ha a súly a *könyvtől* szón van, nem is lehet máskép a szórend. Az ilyen: János vitéznek ez *került sok bajába*, e helyett: sok bajába került; vagy ez: Nem sok híja volt, hogy ő is *ment utána*, e helyett: hogy ő is utána ment, valóban oly csekély mérvű „lázasok“ a szórend ellen, hogy miattuk fejvesztésre a legszigorúbb törvényszék sem ítélné el a nemzeti genius iránt illoyalis (!) Petőfit.

Arany János „Buda halálából“ a megszokott és szabályos prózai szórend elleni ily „lázasok“ egész seregét idézhetjük; alig van lap, melyen ily égbekiáltó vétségeket (!) ne találánánk a grammatikusok által szent és sérthetetlen törvénynek hirdetett syntaxis ellen. Ilyenek, hogy száz meg száz közül csak néhányat idézzek:

„Tagot is embernek párjával az isten,
Ada csupán egy főt, urrá egész testen.“
„Méhraj is indul csak egy anya röptére.“
„Ne hagyja, hogy érjem, Isten, e baj végít.“
„Engem a nagy vénség tart egyedül búra.“
„Órizd magad attól, gyenge szived' lássa.“

(Másod. én.)

„Még Budaszálláson Etele is múlat.“
„Fényt hova és meddig a nap is áraszszon.“
„Nem is a szeretet, atyafi szent hűség,
Szülte csupán tettét puha kis lelkűség.“
„Tudom szeretetben hozzá te vagy édes.“

(Harm. én.)

„Úgy Etel is bármint seregét zavarja,
Helyre legottan gyűl, mihelyest akarja.“

„Igy a király napról sergét töri napra.“
 „Büszkén valamennyi érzi a hún ember.“

(Negy. én.)

„Az asszonyi nép is gondba fejét főzi,
 Kicsiért nagy felleg homlokát redőzi.“
 „S mint aratók pásztát nagy szél gabonában
 Hogy fognak :“
 „Amaz örök csendet veszi lárna közre.“
 „Hej, micsoda zsákmány aznap esett halva.“

(Ötöd. én.)

„Szőve ködbül sátoruk van.“
 „Sarkantyúba lovat vesznek.“

(Hat. én.)

De elég ebből. Olvassa e sorokat valaki a grammatika éles pápaszemén; vagy olvassa a zamatos nyelv iránt költői érzéssel: nem egészen más lesz-e ítélete? Vajjon Arany nem tudná a nyelvtant, a szórendet; vagy versnyűg miatt forgatná, kényszeredve szavait? Nem a bizony.

Vajjon Kölcseyt, mikor ezt írta:

„Hol van a hon, melynek Árpád vére
 Győzelemben csorga szent földére?“

mi kényszerítette, hogy eltérve a természetes prózai szórendtől, ne így rendezze versét:

„Hol van a hon, melynek szent földére
 Győzelemben csorga Árpád vére?“;

holott a rím, mérték így is csak oly jól kiütötte volna. S helyre kell-e állítanunk az utóbbi szórendet az előbbi ellenében?

Ismét:

„Völgyben ül a gyáva kor; s határa
 Szük köréből őse saslakára,
 Szédeleg, ha néha fölpillant“ —

És Vörösmarty Hontalanának kezdő sora:

„Járatlan utakon ki jársz“

vajjon azért lépnek-e félre a szórend országutjáról, mert íróik nem bírnának rajta menni egyenest? Alig hiszem.

De nemcsak az egyes, egyszeri mondat szórendében, hanem a mondatok összefűzésében is akárhány eltérést találunk, melylyel a költői nyelv a prózával s a nyelvtani syntaxissal szemben szabadon él. Leggyakoribb az inversio, mely a közbevetett mellékmondatot kiragadja kapcsolatából

s előre bocsátja, mielőtt még ki volna mondva a főmondat alanya, melyhez tartozik tulajdonkép. Pl.

„Holott örökké él a fájdalom,
Nehéz keblem sohajjal van tele.“ (Vörösm.)

Prózában: „Nehéz keblem, melyben a fájdalom örökké él, sohajjal van tele.“

Vagy kétszeresen is, Tompánál:

„Oh Szent, melyért küzkölvé éltél,
— Sorsán kiontva lelkedet —
Ez ünneplés öröm-tüzénél:
Lásd! nemzedet', halld nyelvedet!“

(Kazinczy F. Eml.)

„Erős indulat — —
Szűnyog boszúját megcsalá,
S ezt melyre bírta, a golyó
Hűtlen merült a víz alá.“

Tisztes prózában: a golyó, melyre Szűnyog boszúját bírta stb.

De miért sokasítani a példákat? Ha a föltett kérdésre feleletnek nem is, arra mindenesetre elég ennyi is, hogy igazolja a kérdés fölvetését. A feleletet pedig kérem s várom a tudós uraktól. Addig függesszék föl ama két bűnös szó-összetételem fölött is a végső ítéletet. — Ez a kis galgenfrist jól fog esni bűnös, nyomorúlt fejemnek.

SZÁSZ KÁROLY.

I S.

A Nyelvőrrel az imént kezdvén megismerkedni, reményem támadt, hogy általa magyar nyelvészeti jegyzeteim felgyűlt halmazából a magvasabbjait színre hozogathatom. Leleteim közt lehet nem egy unicum. Nyelvünk eddigi fejlődésében nagyon megérzett egy mindenkinek tárva álló szakközlöny hiánya. Már ha hiba volt eddig a halogatás, most a közlékeny Nyelvőr mellett vétek volna a hallgatás.

Én sem hallgathatok már. Előre is ellene vallok a *ha-is* tájszólás székelyvoltának, mi a Nyelvőr VII. füz. a „Szórend“ cikkben a m. nyelv szótára nyomán hibásan állíttatik. E tájszólást, ha én általam jutott volna a szótárba, nem székely divatúnak, hanem kapnikinak írhattam, mint az 1864. évi „Nyelvtudományi Közlöny“ II. k. 3. f. a

„Kapnikbánya és vidékének nyelvjárása“ közleményből is kiérthető.

Az *is*-ről mint kötőszóról érdemes még azon széke-lyes szereplését felemlíteni, mely szerint tagadó mondat végén a *se sem* helyét foglalja el, p. o. nem tud ő es — nem tud ő sem, ne menj egy toppot es? nincs neki még egy es; kérdőleg: nem tud-e ő es? — nincsen-e neki egy es?

Önként érthető, hogy az *is* a *ne nem*-mel közbejutva *se sem* lesz a székely szokásban is, p. o. ő sem tud, egy toppot se menj; még egy sincs neki, kérdőleg: ő sem tud-e? — egy sincsen-e neki? nemkülönben feleletben, mint: ő sem, senki sem. Azonképen az *is* tagadó mondatban nem köthet szokat össze a székely szájában sem; helyette a *se sem* járja, p. o. ñ e legyen gondod se egyikkel se másikkal, nem pedig: egyikkel *es*, másikkal *es*.

De az ily köznyelvi sajátságot is érdeklő következtéseket mellőzve, az *is* székelyes végző-voltáról említést tesz mind Budenz az 1860. évi „Magyar Nyelvészet“ IV. füzetében, a hol a „Székely beszéd“-et ismerteti, mind a „Háromszéki nyelvjárás“ ismertetője ugyan a „M. Nyelvészet“ 1861. évf. III. füzetében.

A disjunctivus *se sem* mint az *is* conjunctio ellenmá-sának szép és érdekes szerepe jutott, midőn kettejével véve oly rimded és körmondatszerű kétágú szólamokat alkot, melyek a magyar nyelv sajátságának szebbjei közé tartoznak.

Se ingem se gallérom. Se étém se itam.

Se hideg se meleg. Se éjjelem se nappalom.
Se Péter se Pál. Se nem ép se nem szép. Se hasznom se károm.

Se hám se vám. Se baj se vaj. Sem fü sem fa.
Se pénz se posztó. Se büt, se bát nem mondott.

Sem él sem hal v. se nem él se nem hal. Se láss se hallj v. se ne láss se ne hallj. Sem siet sem késik v. se nem siet se nem késik az Isten haragja. (Zrinyi.) Se prücski se hajcski nincs neki, ugy kifogyott birtokából. Se viszki se hozki v. siczki se czki, (tréfás szó.)

Se té se tova. Se elé se hátra. Se künn se benn. Se egyszer se másszor. Se egy- se más-ként.

Általán az efféle szólamokban a viszonzellenes szók egymáshoz pározása és együtt bizonyos fogalomra avatottsága teszi a közmondás természetét. Ha már a *se* helyébe is járulna, az így kapcsolt szók saját jelentőségekre térnének vissza.

LŐRINCZ KÁROLY.

„MAGYAR-NÉMET ÉS NÉMET-MAGYAR PÓSTAI KÉZI-SZÓTÁR“

Pest 1870.

Legtöbb új szót, tehát aránylag legtöbb hibás alkatú szót találunk a mindenféle műnyelv terén. Ezt azon hibás nézetnek tulajdoníthatjuk, hogy az illetők minden műfogalmat okvetetlen magyar szóval akartak jelölni. Ez a túlságos purizmus azután a nyelv tisztátlanítását vonta maga után; mert ha idegen szó helyett szabályrontó magyar szót kapunk fel, ezt purizmusnak, nyelvtisztításnak ugyancsak nem mondhatjuk. A magy. államvasutak ügyvitelének magyarítása most foly, smár-már a tisztviselők, az „irnokok“ faragcsálják a műszókat. *) Az a legnagyobb baj, hogy nálunk még ma is kiki hivatottnak és illetékesnek tartja magát a nyelv csinálására. A „Mérleg“ cz. új lap szerkesztője avval bizonyítja nyelvtudását, hogy ő már több új műszót „készített“ s hogy ezeket el is fogadták.

A fönt nevezett könyvecskében is akadtam legújabb gyártmányokra. Itt azon fölül, hogy ezeket az érdemlett méltánylásban részesítem, használva az alkalmat, egyéb, benne előforduló hibás képzéseket is elsorolok, ámbár nagy résziük közdivatú.

Lássuk először is a hibásan csinált szókat. (1) *Bizottmány, jelvény*. A *mány mény* és *vány vény* képzők csak ige-tőhöz járulhatnak (tudomány, vetemény, irtován y), pedig *bizott* és *jel* névszók; az elsőt nélkülözhetővé teszi

*) A honvédségi utasításokat szerkesztő bizottságnak Thaly K. is tagja, ki jól ismeri a Rákóczyék műnyelvét, s reméljük, ez utasítások nyelve kifogástalan lesz.

bizottság, a másodikat jel és jelkép. (2) *Böröndő*: l. a Nyelvtör 48. lapján az *öndöt*. (3) *Dijasztani* taxiren, *dijasztás* taxirung; pedig ott van mellette az is, hogy *dij-szabás!* hát ez maga nem jó? és *dijasztani* helyett *dijat szabni* nem jó? *aszt aszt* rendesen csak *ad ed* végű intransitív igékkel párhuzamos átható igéknek végzete (szakad szakaszt, marad maraszt, mered mereszt), különben pedig csak igéhez járulhat (fogyaszt, keleszt meneszt). (4) *Fövendék!* gefall; mikor van járandóság, illetmény, díj. (5) *Keltés* datirung (ebből: kelt datum) e. h. keltezés; *keltésbetűző-bélyeg* datums-stampilie; nem volna egyszerűbb keletbélyeg, keletjegy? (6) Nunc ad fortissimum. *Kézbesíteni*; gyönyörűséges szófaragmány! ilyet még csak kettőt ismerek: *szembesíteni*, és Bartalfalvinál *helybenes*; ragos szóhoz még két képző! Külömben már hallottam ezt is: hiszen ön ezt nem *sította* nekem *kézbe* v. ö. *faönd*; *kézbesíteni* helyett mondhatjuk *kézhez adni*, *kijuttatni*, *kiszolgáltatni*, *szembesíteni* h. *szembeállítani*, *konfrontálni*.

Sok új szó támad azért, hogy egyazon szóval két v. több fogalmat ne kelljen kifejezni. Igaz, hogy a distinctio, a fogalomkülönzés a nyelv történeti fejlődésében nagy szerepet visz; „a nyelv jó gazdasszonya férjének, az észnek“, mondja Müller Miksa: kevésből sokat vesz. Ma a *hadat* jóformán kizárólag *fegyveres sereg* értelemben vesszük; hajdan csak *sereg*, *csapat*, *törzs*, *nemzetség* értelme volt. *Menet* és *menetel* közt nem tett a nyelv különbséget, mert nem volt rá szükség, de már *hit* mást tesz, mint *hitel*. Latinul nép: *pöpuslus*, nyárfa: *pöpuslus* volt; mikor az első szótagbeli különbség a népnelvből kiveszett, kezdette magát éreztetni a különbségtévesztés szüksége, és mit látunk? az olaszban nép: *popolo*, nyárfa: *pioppo*, francziában az első *peuple*, a másik *peuplier*. Igen, de hiba, ha lényegtelen különbségek megtételére mindjárt új, rőfös szókat gyártunk. Ilyenek itt: (7) *Ajánlatozás*: rekkommandazion; *ajánlás* elég jól fejezi ki ugyanazt, és ha postahivatalban *levélajánlásról* beszél az ember, kétértelműségről szó sem lehet. Ilyen fölösleges ez is: (8) *Arusitás*: verschleiss; talán nőlebb, mint *árulás*? (9) *Biztosítékolás*: biztosítás. (10) *Gazdászlat*: *gazdaság*; már a nagy szótár is azt mondja

róla: „Annyiban hibás alkotású, a mennyiben a *gazda* szótól származtatva azt jelenti: gazdával bánó (mint juhász, kertész am. juhval, kerttel bánó“; persze hogy azt ajánlja helyette: *vagyonászat*. (11) *Küldöny* és *küldönc*: bote; „küldöncz“ maga nem elég? (12) *Levélhordár*; ez persze művelt-magyarosabb mint levélhordó! (13) *Rakolás*: ladung; r a k o d á s a nép szava. (14) *Tudakozványozni*: quästioniren; tudakozódni, tudakolni.

Természetesen németességeket is találunk. (15) *Áru mustrák küldemény*: waarenmustersendung; épen olyan cse-rebogár, mint a pesti boltok fölött *dívatárak raktár, virágok kereskedés* (értsd: modewaarenlager, blumenhandlung). (16) *Beállítani*: einstellen; pedig hányszor volt már megróva ez a németes szó; beállítani nekünk 1. hineinstellen, 2. eintreffen, sich melden. (17) *Felülvizsgálat*: superrevision; nem lehetne ép oly jól másod-vizsgálat, mint ugyan ebben a szótárban másodfelvilágosítás: supererläuterung? (18) *Leadás*: abgabe; kiadás. Fölösleges szócsinálásra még egy példát látunk a (3) szám alatt. Különös ez: (19) *Hasáb*: rubrik; itt az illető a helyett hogy fogalmak szerint különözné a szokat, oly szót, melyet már is három külön fogalomra használunk (holzscheit, prizma, columne), még egy negyediknek kifejezésére használ; pedig erre (rubrik) közkeletű szó a r o v a t.

Sokszor esnek a szókészítők következetlenségbe; különösen akkor, mikor valami hosszacska szóból következetesen még hosszabbat kellene képezni, ezt a még hosszabb szót a közepén megnyírják, megcsonkítják. Így az előttem fekvő szótárban rekommandazion: *ajánlatozás*, rekommandazionsgebühr tehát ajánlatozási díj volna; itt már az illető következetlen, mert hosszallja a szót, s azért *ajánlati díj*-at mond (pedig egy-két sorral alább *ajánlat*: offert, tehát *ajánlati díj*: offertgebühr volna). És milyen egyszerű a dolog, ha azt mondjuk, hogy ajánlás, ajánlási díj!

Az is különös, mikor egy halmaz mondva csinált szó közt egyszerre csak idegen szókra akadunk, olyanokra, melyeket helyesen adhatunk vissza magyar szókkal is; így itt: levél*porto* (levéldíj), *tarifa* (díjszabás, díjszabály v. díjszabályzat).

Nyelvünk nem ismer nemi végzeteket; azért nem szabad a napot ég királynőjének (sonne—himmelskönigin) vagy a tapasztalást legjobb mesternőnek (experientia—magistra) mondanunk, és azért nem szabad így beszélnünk: *classica* literatura, *katolika* egyház. A latin három végzetű melléknevet (*classicus*, — *ca*, — *cum*; *catholicus*, — *ca* — *cum*) mi csak egy alakban vehetjük át, csak ez egy alakban használhatjuk: klasszikus irodalom, katolikus egyház (mert literatura, eklészia nekünk már nem nőneműek). E szótárban pedig ezt találjuk: *maxima* súly, *minimuma* (így!) súly; ezeket így kellett volna kitenni: *súlymaximum*, *súlyminimum*.

Ezek a nevezett kéziszótárban eléforduló újabb és feltünőbb nyelvhibák. Hivatalos műnyelvben kissé nagyobb szabályosságot várna az ember. S újra csak azt ismételhetem: ha idegen műszóra nincs kifejezésünk s hamarjában helyes magyar szóval nem adhatjuk vissza, inkább tűrjük egy ideig az idegen szót, mint hogy oly szörnyekkel éktelenítsük szótárunkat, mint *jövendék*, *rováncsolás*!

STEINER ZSIGMOND.

A FERENCZ LEGENDA.

IV. Képzők, ragok, hangtani sajáttságok.

E rovat alatt is, miként fentebb tettünk, csak azon képzőket, ragokat sat. soroljuk fel, a melyek a mai nyelvtől eltérő alakban vagy jelentésben szerepelnek.

1. Főnévképzők.

at et, ás és. Legendánkban mind a két képzőnek egymással teljesen egy-értékű functiója van; mindkettejük egyként használatos a cselekvés folyamatának s végzettségének kifejezésére.

at et. — huzzw zenuedet (longanimitas in tolerando) 3. teremtet (creatura) 11. 47. 49. myuelkedet (actus) 16. 20. halgaffad vegezettýt (audi conclusionem) 31. kysertet (tentatio) 49. 52. gylekezet (konvent) 66. zewletet (nativitas) 73. kenet (unguentum) 93. vyllamat (fulgur) 128. geryedet (fervor) 131. bezellettnek kyuanattya (desiderium loquendi) 135.

ás és. — yras (scriptura) 2. 66. egyházý eppeytesre (pro ecclesiis reparandis) 7. hamar yarafual (cito gressu) 10. gondolás (cogitatio = gondolat) 10. feleles = felelet 16. 17.

y mteffek (documenta) 25. mondás = beszéd 29. hallamas (auditus) 28. ewgyekezef (attentio) 59. vafafok = vájat 67. myuelkedes (factum) 69. 140. kayaltaf (clamor) 132. fuuallas (flatus) 132. ewtlef (effusio) 92. gyewlhewzes (rabies) 146. fotamas (cursus) 148. odozas (absolutio) 156. ewltewzef (indumentum) 140. romlas (ruina) 161. gylekezef (collegium) 26.

alm elm. — firalm (fletus) 9. 59. fyralmual 32. 34. zerelm 12. 24. 70. zerelmuel 30. tewredelmnek 32. gyettrelmnek 32. nugodalm (quies) 59. 65. yutalm 80.

ék. — nemý haladek leuen (facto intervallo aliquo) 9. gonosz mondekokual (maledictionibus) 24. fefetek (color) 67.

volta. (Ezt ugyan nyelvünk nem fejlesztette ki képzővé, de a mint az idézendő példákból is kitetszik, az impulsus a tovább fejlesztésre megvolt). — ydenek eleztebuoltaban (in prioritate temporis) 2. ewrewle yelenuoltan (gavisus est de praesentia) 37. nem ketelte zentnekleny ezen fewldewn uoltaban (non dubitaret sanctum adhuc existentem in terra) 56. Ew tarsy ott nem uoltokban (fratribus absentibus) 69.

2. Melléknév-képzők.

talan telen. — zenetlen (continuus) 3. 55. 68. mezeytelen (nudus) 8. 56. 57. haborolattlan (imperturbatus) 21. yndolattlan (immobilis) 17. nugatlan (importunus) 30. vegezetlen (infinitus) 34. erzetlen (insensibilis) 56. elmetelen (amens) 57. hyhettettlen (incredibilis) 58. megfeyt-hetetlen 63. mondhattlan (inenarrabilis) 71.

ó ő. — nagy arwyuak (valde magni valoris) 7. nagy allatyu (altior status) 22. nagy feyew bot (baculus nodosus) 31. nagy magafok ualanak (erant procerae altitudinis) 42. yokeduew (benevolus) 70. oly zentfegew (tantae sanctitatis) 75. zarai vaffafok (tibiae de ferro) 126.

Superlatív-képzők.

A superlativusnak *leg*-gel való képzése codexünkben csak a *legottan*-ra szorítkozik; egyéb esetekben a következő segéd-*szközöket* alkalmazta fordítónk. *Nagy, igen.* — nagy bewlczefegj f nagy yo y kegyelmeffeg (summe sapiens, summum bonum et summe clemens) 46. ygen hyufeges (fidelissimus) 2. ygen igaz (verissimus) 26. . . A tulajdonság-jelölő *ségő* és *séges.* — lata egy zepsegew kerestet (vidit crucem pulcherrimam) 61. zepfegew lilium (lilium pulcherrimum) 78. zepfegew hewf (speciosissimus iuvenis) 136. zepfegew erdew (silva pulcherrima)

144. melfeges (profundissimus) 32. zenfeges (sanctissimus) 41. edeffeges (dulcissimus) 43. felfeges (altissimus) 48. tyztafagof (splendidissimus) 48. fenefeges (clarissimus) 71. meltofagos (dignissimus) 71. hywfeges (fidelissimus) 73. keferewseges (amarissimus) 125. kemenfeges (ferocissimus) 146.

3. Igeképzők.

on en. — vagyon (a van nem fordúl elé) 6. 51. sat. nÿnczen, nenczen (non est, non habeo) 28. 46. tezen (facit) 34. 65. 133. vyzen (ducit) 61. lezen (crit) 53. megyenuala (ibat) 62.

ojt ejt. — ereffeytetett (confirmatus) 2. bÿzonoyt (approbat) 21. gyczewfeÿt (glorificat) 35. kezeleyt (approppingvat) 36. hold vilagofoyttuan (lucente luna) 43. nagyoboytom (magnifico) 48. megmezeyteleneyt (nudum facit) 57. zabadoyt (liberat) 59. megepeyt (aedificat) 57. megvyoytyauala tyztoytuan (renovabat) 65. megverefeyt (cruentat) 68. megerewfewyt (confirmat) 71. ewztewereyt (macerat) 71. tanoytuany (discipula) 74. megpyroyt (reprehendit) 75. megporoyt 157. fordoyt (convertit) 113. — Elékerül azonban az *it* is: byzonnyt; ha csak íráshiba nem lesz byzonoyt helyett.

4. Határozóképzők.

t. — melfegeft (profundissime) 4. gyakorlatoft (frequenter) 4. hywfegeft (fideliter) 7. 41. bewfegeft (adfluent) 7. 24. keufet = kevéssé 10. valamennyet (aliquantulum) 4. tewbet (diutius) 60. tekelleteft (perfecte) 13. 22. 48. 67. byzonfagoft (certissime) 19. engedelmeft vygafagoft (patienter, laetissime) 20. ayoytatoft (devote) 22. ewrewmeft libentissime) 22. zerelmeft (caritative) 30. edeffegest (dulciter). 34. keneruetest (patienter) 34. kemensegest (durissime) 30. 57. alazatost (humiliter) 35. kedveletest (caritative) 39. vygasagost consolabiliter) 76. kyuanatost (affectuosius) 75. halalatost (gratisse) 145. bodogsagost elaluuak 156. engemet verest = (vérest) vernek 154. yelest lenny (interesse praesentialiter) 73. myndenkort (semper) 33. mykorth (quum) 9. 15. ygent zeret tytekent remtew 140. fennent (alte) 4. masod eftendewbent (sequenti anno) 65. napottesteg (sero) 65. *(na)*potesteg (tota die) 95. negyuen e nappot (quadraginta diebus et noctibus) 27.

len, leg, nen. — sok ideyglen (per magnum tempus) 3. harmad ydeyglen (usque ad tertiam) 6. efelyglen (usque

ad noctem) 30. keues napyglan (ad paucos dies) 49. bykfa kewzepiglen (ad medios fagos) 42. egyettlenbe vagyonc (sumus simul) 12. 13. sat. ynnetlen (inde) 86. 113. onnattlan (inde) 37. 138. egezlen (integre) 24. kegyeglen (vero) 106. meglén, myglén (donec) 14. meglén, miglén (quamdiu, dum) 79. 55. beytfew zeredara viradolán (in nocte ante diem cinerum) 26. kewzewsleg (interdum) 107. vegelesleg (finaliter) 105. 106. 124. tytkonnán (secreto) 83. 92. zegenly ky mentet yelennén (prodire in publicum) 110.

ént. — ew akarratia scerent (secundum suum beneplacitum) 35. sat. ez vilagent megtelycseyte (humane adimplevit) 12. egy zaya keduent egyek masnak ne legyen mytt az ellenne enny 86. nem csak ystenent de ez vylagent es aloytatyk nagy tyztessegnek (non tantum secundum deum, sed etiam secundum ad istud saeculum imputatur magnum honorem) 99. vyselyuala ewtet vele tarsaent (ducebat eum secum pro socio) 100.

SZARVAS GÁBOR.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Közmondások.

1. Alföldiek.

266. Megőgyeledett mint a ványai tanács.
267. Elszaladt mint Kóré a máléval.
268. Rajta veszett mint Visnyiczin a bankó.
269. Jól kelt a kölese — jó kedve van.
270. Lecsapta a reteszt — elhallgatott.
271. Megszokta mint Debreczen az égést.
272. Addig járt iskolába, míg a málé kisült.
273. Elkeverte a kalapács nyelet.
274. Jobban tánczol, mint a hogy tud.
275. Jó a juhót hajtani is, fejni is.
276. Olyan hasa van, mint az árva malacznak.
277. Szomszédba kapott a csizmája — félre tört.
278. A kí borzas, azt kell simítani.
279. Fut a lova — jól folynak dolgai.
280. Egyenes mint az S.
281. Kolbász terem a kenderben. (A rest fonót gúnyolják vele.)
282. Három szemmel néz — szájtatva.
283. Kerek képű mint a csikó.

284. Vállas mint a szóró-lapát.
 285. Piros mint a lisztes zacskó.
 286. A hasa elfelejtette, hol a szája = megéhezett.
 287. Felakasztotta magát a harangozó = harangoznak.
 288. Dörzsöli a gömböcz egymást = éhes.
 289. Hasadhoz vágd a kenyeret : : a mennyit meg birsz enni.
 290. Világos mint a vak ablak.
 291. Falu farka = kóbori.
 292. Kevés kell belőle mint a nyilallásból.
 293. Lüktet mint a pokolvar. (Olyan emberre mondják, ki menés közben lábujjhegyre szokott emelkedni.)
 294. Kecske beszél belőle = maga érdekében szól.
 295. Szomorú mint a kinek a tyuk elkapta a kenyerét.
 296. Nem csak egy kutyát hínak Sajónak.
 297. Ott lakik, a hol a nyúl = csavargó.
 298. Pislog mint a Dobos harcsája = rosza töri a fejét.
 299. Olyanokat pillant mint egy cselédkenyér = álmos.
 300. Talpon áll benne a nóta = jó kedve van, danolhatnak.
 301. Ha kék (kellene), van Bakék(nál).
 302. Van egy karima híja = hibás elméjű.
 303. Toldjuk ki az órrunkat = gyujtsunk pipára.
 304. Papnak van kése, mester eszik véle.
 305. Kinlódik mint a káposzta hus nélkül.
 306. Hallgass kása, elébb való a káposzta!
 307. Olyan mint az ördög-kötötte rokka = rossz kedvű, mérges.
 308. Elejtetted a vaskót = ebéd után jöttél.
 309. Mid feslett -- mi bajod van?
 310. Tiszta papirosról beszél = hazudik.
 311. A hol a tő, ott a cső. (A kukoriczáról mondják.)
 312. Ha nem érem, hajítom.
 313. Garas van a tál fenekén. (Évés közben való biztatás.)
 314. Hallgat mint a hügyó disznó.
 315. Nincs ki húszra = eszelős.
 316. Letagadná a napot az égről.
 317. Szunyog hordta a lisztet, számár a vizet. (A hibásan készült kenyérről mondják.)
 318. Hogy vág a bajusz? = hogy, mint vagy? (A felelet rá: kétfelé.)
 319. Ha adnak vedd el, ha ütnek szaladj el.

2. Hegyhátiak.

320. Utósó lábom jár — sír fele közeledik.
 321. Ki téhet róla, hogy a barát pápista?
 322. Tollatlan madárnak nehéz a röplése.
 323. Csalatkozik mint a vén leány.
 324. Jobb a látott mint a látatlan.
 325. Mindig jár mind a fuvaros ló.
 326. Ki meghal, egész helye lesz.

DONNER LAJOS.

Népdalok.

S á n t a M a r c z i.

Uj városom nincsen legény,
 Sánta Marczi csak a mit ér.
 Görbe orra, pupos háta,
 Harmatot tőr a fa-lába.

Vajas hidja nyolcz lábom áll,
 Sánta Marczi arra sétál.
 A Vén Mária ha meglátja,
 Mézes kenyérral kínálja.

Tökre tököt, makkra makkot,
 Sánta Marczi hatot kapott.
 A Vén Gergő ráverette,
 Hogy a lányát nem szerette.

Szeresd Marczi a lányomat,
 Rád iratom a házamat,
 Nem kell nekem a kend háza,
 Sem a Mária nevű lánya.

(Kalocsáról.)

SZALÓKI J.

Nem messze van ide rózsám tanyája,
 Ide láccik virágos körte fája,
 Bús gerlicze szokott rajta meghálni;
 Jaj heh nehéz a rózsámtú megválni.

Kiöntött a Tisza vize a rétre,
 Onnét meg a kis angyalom kertjébe;
 Elöntötte a szép tellyes violát
 Kis angyalom mibű kötök bokrétát.

Tisza mellett nevelkedtem a nád közt,
 Jaj heh híres legény lettem a lány közt;
 Olyan annak minden féle fajtája,
 Látom most is mosolyog rám a szája.

Gyöngyös alatt van egy vendégfogadó,
 Van-e benne barna kis lány eladó?

Ha nincs benne barna kis lány eladó,
Düllyön össze ez a vendég fogadó.
(E dalt egy egri kis leánytól írtam le.)

IFJ. KÁPLÁNY JÓZSEF.

1.

A pákai telék alatt
De sog gyalogutak vannak ;
Mindén legény égyet csinál,
Ki a szeretijehő jár.

Lám én égyet sé csinálók,
Nincs szeretüm, kihô járok ;
Nincs szeretüm, kihô járnék ;
Gyalogutat mér csinánék ?

Az pákai faluvégén
Livánvásár lössz a hjétén :
Magam is el fogok mönni,
Szülkit barnát válloztani.

2.

Ej dudás, dudás, fujd mög a dudádot,
Hadd vergyem széllé eszt a parasz-vállot.

Három pjénszt vettem az hegedüdbe,
Még sé lehettem az elü-táncbe.

Ki van a táncbe ? Ez a Janku gyárgyo.
Ki gyárgyo vélle ? Ez a Vera gyárgyo.

U' mögpörgeti mind az karikát,
U' möghajitya mind az paripát.

U' bánik vélle mind kedvessije,
U' táncu vélle mind sajátyáve.

(Páka. Göcsej.)

PFEIFFER JULIA.

Esik eső szép csöndesen csöpörög,
Konkó János bitófánál keserög :
Keseröghet már ő szegény bújába,
Mert közelget utolsó végórája.

Ujszegeden most faragják azt a fát,
Melyre szegény Konkó Jánost akasztják ;
Eszteje, mikor a fát kivágták,
A szép Jancsinak számára meghagyták.

Fújja a szél pamuk ingét gatyáját,
Most faragják a koporsó deszkáját.
Ezt a csúfos halálomat nem bánom,
Feleségem, négy gyermekem sajnálom.
(Szeged vidéke.)

FERENCZI JÁNOS.

1.

A gőzösnek hat kereke,
Bárcsak égő porrá törne,
Bárcsak égő porrá törne,
A csatára el nem vinne.

A gőzösnek hat ablaktya,
 Bakagyerék néz ki rajta,
 Szémére rántja csákJát,
 Ugy siratja a babáját.

(Hegyhát.)

2.

A martoni temetőbe,
 Három árva sétál benne ;
 Mind a három aszt sirattya
 Hogy nincs neki ides anyja.

Kejj fő kejj fő ides anyám,
 Leszakatt a testi ruhám.
 Van tinektek mustohátok,
 A ki gondot visé rátok.

Fejetéket mégfésüli,
 Arczátokat pofon üti,
 A vacsorát is mégfőzi,
 Három árvát kürekeszti.

(Berki.)

DONNER LAJOS.

1.

Tisza parton elaluttam,
 Jaj de szomorút álmottam ;
 Megálmottam aszt az égyyet,
 Rózsám, émaradok tülled.

Szerettelek rózsám nagyon.
 De má annak vége nagyon ;
 Vége van rózsám mindönnnek,
 Tejjén kedve irigyénnnek.

Irigyeim amnyan vannak,
 Mint a kutyák úgy ugatnak,
 Hagyok nekik vígnapokat,
 Hagy ugassák ki magukat.

(Kongyel. Heves megy. 1872.)

2.

De szeretnék látni ojan csizmadiát,
 A ki nekem varrna legén bőrbű csizmát,
 Legén bőrbű csizmát, embərbőrbű talpát,
 Jaj de még is annám annak aszt az úrát.

Évéltem égy cigány ringyót,
 Ényertem a világi jót ;
 Muzsikábá máj lesz módom,
 Valamennyi vén cigány mind sógorom.

(Tör.-Sz.-Miklós.)

3.

Kanász vagyok a szögedi pusztán,
 Nem nagyobb úr nálam a vicispán ;
 Léteritém szép írhas subámat,
 Oda várom a kedves rózsámat.

Ugy jó laktam zsírós tarhonyává,
 Mint a báró piros almává,
 Lékónyitom süvegém tetejét
 Úgy várom a fõrgeteg elejét.

Még a disznaim is meguralnak,
 Jobb dógom van, mint akármél grófnak ;
 Nem cserélék gunyhót palotává,
 Sem életét égy beteg császárára.

(Majsa, Kis-Kúnság.)

WOLF VILMOS.

Népmesék.

I. Az elátkozott királykisasszony.

Hun vót hun ném vó^{ut}, mⁱég az op^er^enciás tengörön is tú vó^{ut}, v^ut écc^er öggy urfi. Écc^o kimögy az urfi vadásznyi. Hát a mind mögy, möndögil, écc^e csak talál ék-kutra; anná a kutná még ott út égy asszon. Az urfi odamögy és ekezdí az asszonnak a korsuját a bottyáje piszkágtanya.

— N^e bánca az ifty'ur az én korsumat, mongya neki az asszon, mⁱett még innejd fog feleségét vünnyi.

Evve az urfi fére mögy, mec magának eb-botot. Hát a mind vággyo, vággyo, écc^erre csak küugrott belüllö én-naon de naon szép kisasszon és ekátyu mogát :

— Jaj vizet.

De mⁱett az urfi ném tuott neki hamá vizet annyi, hát a kisasszon méghát és etünt.

Akkó osztán megintelen em-másik botot is lévőgott; hát szintig abbu is é' naon szép kisasszon ugrott kü. Ej is ekátyu mogát :

— Jaj vizet.

De m^er ennek sé tuott hamá vizet annyi, ej is méghát és etünt.

Másnap aután még-még v^eszí magát az urfi, méginteség k^urándú vadásznyi; méginlen lémeccétt eb-botot, és abbu még-még az a szép kisasszon ugrott kü. De ennek hama vizet adott, eh hát mégmaratt illetbe. Mer éfelettem mondanyi, hogy az urfi mozs má gondózkodott vizrü izs még ruháru is; m^er ollan sz^ep ruhát vütt magáv^e, hogy az öreg apátok lölke sé látott szebbebet. Akkó ajután fölöttöztette a kisasszont sz^epen a ruhába és fötette ef-fára. No mikó e mégvót, od hatta, aután toább méégetétt.

De alig hogy az urfi valamentennyit ekerúkszött, ék kevis vártatra oda kerü égy asszon, mingyán a fán terém és lévőszí a kisasszont a fáru, attán beleöttözött az ő ruhájába, ütet pejg belé dobta a kudba, maga még az ü helén fölüt a fára. Mikor osztáⁿ az urfi visszakerút, szépen lévőtte az asszont a fáru, és evüttö magáva haza a hajlikába.

De miháⁿst haza juttak, az asszon ottanag naon naon mégbetegüt. Erémü crre az urfi, és kördözi, mi cséda bántya üt^et. Jaj ha még talána háni. Mi csinájon mozs má velé.

Igy még így¹ esz még esz tège, mongya nekije az asszon. Tud ő éggy kutat, aongya; abba a kutba van é' naon szép hal, ha aszt a halat küfoggyák és mégköppesztik, aután mindön pézit elégetik, hát akkor ü minnyá üstint meggyogyil.

El izs méntek mingyá, küfokták a halat a kutbú, mindén pénzit leköpesztették és a tűzbe dobták. Hát a mind ippen javában ég, éccér csak küugrik belüllő ép-péndz és éccerre csak én-naon szép agárca fa ny^uött kü belüllő.

Másik nappé attán mikó még alig hogy pirkatt, kümögy a szobalivány, hát láttya ott aszt a szép fát, a ki ott künyútt a földöbű. Bészalad mingyán és ekátya magát:

— Ifty'úr, ifty'úr, jaj tessik hama kügyünnyi; mer ebbe az éjjebe é'naon szép agárca fa nyütt nálunk.

De az asszon mégént csag naon beteg lét és aszonta, hogy ü addig még nem gyogyil, még aszt a szép agárca fát kü nem vággyák és mindén levelét a tűzbe nem tészik.

Fokták hát a szép agárca fát, lévőkták, evüttik az erdüre és mégégették. Hát a mind javába ég, lángol, pittég, pattog, éccerre csak küugrik belüllő ég-gömböleg fa. Aszt a gömböleg fát pejjig éggy embör mégtaláta és haza viüttö tejes földünek. De alig hogy a házáná vót az a földü, észre vötte az asszon, hon-neki mindén dóga me' van téve. Éccő osztán fogja gondója az asszon, hogy bion ü möglesü, ki tészü még neki a dógát.

Hát a mind gondóta, még is tette; fokta magát és még-leste. Hát kéncsematta mit lát. Asz láttya, hogy él-lián van ott és ugyancsak mégmarkóta mind a két fülíná a mukát; dógozik ugy, de ugy án, ho' csak no. Csak nézi csak nézi, éccő csak mékkáttya, hogy ki az?

A léjány erre emongya, hogy ü ez még ez, így és így ott még ott, ekkó és ekkó ez az idvalusi ifty'ur ütét mégmen-tette a halálbu; halom éggy asszon, az isten feléggye el ütét, mér nem kívánhat neki sémmit jóót, mikor ü a fán kukorcút, arra méégetett és kücserite magát véle.

Hát a mind az asszonnyé szépen élnek éldeginek, éccör az ifty'urho tollköpesztüket hittak. Gondója magában a lévőny, hogy ü is velik mégy. El is mént. És ott is szintig ugy ekeszte számunya, hogy ü é' kiráلكisasszon; haném e v^uót átkozva; de ennek a háznak az ifty'ura főszabadétotta az átok alú; autan ez még amaz, imigy még amugy.

Mikó eszt az asszon mégértötte, a ki ötét a kudba dobta, naon efokta a mörög és éggyü-vissza pörüt avve a kiráلكis-asszonnyé. Méghallotta eszt az ifty'ur is, kügyütt a szobábú, hát

minnyá üstint rá ismert, hogy ez az a léány, a kit ü főszabadé-
tott az átok alu.

Avve annak az asszonnak mingyá é' naon nagy főhammat
szekir tüskit hozatott és mögégette. A királkisasszonyt még
evétte és holdogu élégettek.

Ha még ném hátak, még most is ének.

(Páka. Göcselj.)

PFEIFFER JULIA.

2. Az elkárhoztatott borbély.

Hun vót, hun nem vót, mégis csakugyan vót, az auferen-
ciás tengérén tunnant vót, az üveg hegýekén innend vót, kidút,
bedút keménczének egy csöp ódala sè vót, mégis akkora kendör-
magos púpos pogácsát sütöttek benne mint a fejem.

Hát vót a világon egy nagy úri kastél, de abbá nem lak-
hatott sènki, mert éfél tájba iszontató zörgések támattak benne,
úgy hogy a kik ott vótak, halálra ijettek s nem tutták bevárni
a réggelt. A kastél tulajdonosa katona strázsát állittatott odá,
mit jó drágán megfizetett vóna, ha megállhatták vóna hejüket,
de hijába! mihelyest ütötte a tizenkettőt, a bakák egy részét
megütötte félelembű a lapos guta, a többiek pedig megretérá-
tak. Végre az úr ezér forintot, ígért sajnábá annak, a ki eszt az
iszontató zörgést eltuggya távolítani. Sokáig nem jelenközött
sènki. Végre miután ennek a csudának a hire az egész világbá
éterjett, hát csak éccér bevetődik a kastélba egy szabadságos
baka s kijelenti, hogy ű azé a pénzé máj megája a hejet regge-
lig, s akár hogy lósz, ű megszünteti aszt a lármát; haném asz-
tat bele alkuggya, hogy énni és inni való lögyön elég, és még
egy tucat kártya. Az úr örömet kapott ezén és a baka mindön
kivánságának eleget tött.

Bekövetközött az este. A vén szabadságoshó egy másik
kátóna cimborá is csatlakozott, a ki száz forintot kért és annyi
székszárdi vörös bort, a mennyit röggelig még tud inni, hozzá
való pujka pecsönyét fehér czípová.

Az obsitos mégigérte ezéket és nagyon örült, hogy akatt
egy kártyázó társa.

Éfoglalták téhát hejüket a kastél egyik legszöbb szobá-
jába. Ékezték a bort iddógáni, s ivás közben a filkót ütni; azon-
ban hamá ételt az idő, a kakasok az éfélt hirdették, égyaránt
kukorékoltak. Éccér csak ékezdet a kastél iszonytatóan ingani,
úgy hogy a két hős nem értötte égymás szavát, mikó monták,
hogy adutt. Az ingás után iszonyu dörömbölés támatt, úgy
hogy a százforintos baka édobta a kártyát, ékeszte a fejét jobbra
bára csavargatni, még végre az asztal alá rogyott. Erre az öreg

opsitos oda rohant hozzá, s ékeszte szólíthatni. Mi bajod pajtás? tán örömedbê tört ki a kórság, hogy száz forintot kapsz réggê! Kej fő no, ószd asztat a kártyát tovább. Addig ráncigáta, mire észre vötte, hogy sèmmi életjelt nem ád magátú. Ekkó asztán mégfogta és kitötte az ajtón. Míg ez történt, a dörömbölés nem mút el, haném jobban és jobban tartott; de a mi opsitosunk oda sè nézètt, haném csak égyre itta a székszárdi bort. Éccèr azonban mikó széjjê tekingetött, hát látja, hogy égy fél kéz lóg lè a pallorú, himbálódzik, asztán lépottyan a vikszölt pallózat szoba közepére. Nemsokára még nagyobb dörömböléssel égy másik fél kéz esött lè. Ezé asztán mégharagudott az opsitos és káromkodni kezdött, hogy mé gyún ojan nagy lármává; ötet ugy sè ijeszti è.

Mégin émút égy kis idő; asztán mindig nagyobb és nagyobb csattogássá léesött két láb, és e közè égy derék. Végű égy fej zuhant lè nyakká és összeragatt égy test lött. Ez a test asztán főállt, az opsitoshó mönt, a ki az asztalná úgy út, mintha sèmmi sè történt vóna.

Mikó esztet méglátta a baka, bort tötött égy pohárba, s mégkináta vele a fótámatt testét. Nó igyál pajtás, aszongya, monthatom, hogy folségös égy ital. De az csak csóváta a fejit. No hát akkó ha nem iszó, gyere ide és oszd esztet a kártyát. De ú csak égyre csóváta a fejit, s mindön kínálás ellen mondott; végre hóna alú kivött égy törllő ruhát, az asztalra tötte, kivètt belülle égy borotvát, a szappant keverni keszte, asztán szónékú oda állt a baka elibe, a ki mégin igy szót hozzá :

Ugy látom, hogy még akarsz borotváni; nó eszt okosan töszöd pajtás, mert úgy sè bérétvákoztam vagy tiz esztendő úta. De aszt mégmondom, hogy valahogy még né vágj: mer különben úgy váglak pofon, hogy kieső az ajtón. Ez intött a fejvé és beszappanyosza a baka képit. Mikó kész vót a borotvákozás, a baka mégin mégkináta égy pohár borrá; de ú mégin nem fogadta è, haném eszt mondta: Köszönöm pajtás, borra nincs szükségöm; de köszönöm hozzám való szívességèdet, dérèk jó vitéz, mer velem jót tettél. Én örökre kárhozva vótam s már 20 esztendő úta bolyongok országokrú országokra; s már iszonyú sokan ijettek halálra túlem. Húsz évvè ezelött, égy szègény embört borotváltam még; de mivè az öt garast nem tudta léfizetni, hát én a rajta lévő ruhát a kalapjává égyütt széjê téptem és édobtam, hogy né használhassa többet. Ezért vetött engèm az isten kárhozatra, hogy addig mindég bolyongjak, még holtom után valakit még nem borotválok. Tè kedves barátom, mégzsabadítottá ettű! Elég pajtás — felelt a baka — igyál és oszd

asztat a kártyát! Ezön szavakra étüint a borbéj. A baka másnap mégkapta az ezröst égy darabba, és tán még most is még van, ha azúta é nem kötötte.

(Szeged vidéke.)

WOLF VILMOS.

Tájnyelvi sajátosságok.

1. Csallóközietek.

Aj baj. Ádázni bódászni. Kivirczöl kavirczol. Rőg rág. Rissz rossz (pl. ló.) Renget ringat. Nagy irrel vezirrel (szeszszel.) Szépedén lassadján.

Árnyékabb szoba (hely). Dombjabb hely. Tövebbre fogd. Legtöve gyertya. Legdombja hely. Leglapja szántóföld. Legágja fa. Legsarka rét. Legmérge nóta. Legrözse fa. Legalja, legeleje liszt. Leglelke fű. Legfészke a kukkóknak. Legcsöge (= legtörzsökösebb) magyar. A leglapiczkámát vívja a fájás.

Meverett engem. Megüttem őt. Játszta, metsztem. Mászkorál, csuszkorál, uszkorál. Mozorog, csöpörög. Nyakus, körmüs (kicsinyítők.) Marhaját, csizmaját. Disznait, ajtája.

Ahat (= adhat), szehet (= szedhet), marahat (= maradhat.) Fájdíjja, taníjja; tanítani, hódolló, tisztelli, tanallás, Adnyi, nyernyi. Adzig, pedzig. Attól, ettől, arról, erről stb. Óma, szóma; de némely vidékein: vaót, jaó, saus, taut (vót, jó, sós, tót).

Sziveskedtem küldeni, már tetszettem enni. (Igy ha kínálják e szóval „tessék“, a csallóközi följobb veri s azt mondja: már méltóztattam.) Legyen szerencséje háza nnál (nem pedig: legyen szerencsém.) Itt tetszett teremni ennek a baracknak? Metsz vele az ember? (= mit tesz vele. Pázmánál is megvan e kifejezés: meggyünk = mit téggyünk?). Van ez ember, van ez idő. Fűhegyre hajtják a lovat. Haszonra való (= vele élésre, használatra való; nem pedig: nyereségre). Kedves italára válják! (ivásra kívánják.) Világgá megy. Jó helyt van; Várkonyt, Szerdahelyt lakik. Nincsen keze utjára (= ügyére.) Árulni árultak, de venni nem vettek. Egy szint volt a hó a sövénynyel. Oly szépen tanít, hogy nem győzzük felejteni. —

A csallóközi tájszókra tett kérdő észrevételekre feleletképen, s még némelyekre fölvilágosításul írom e sorokat.

A l a n g y á s helyett olvasandó A l a n g y á r, ellentette az erősnek, p. o. a l a n g y á r ember, a l a n g y á r a b b bor, a l a n g y á r a b b poros dohány.

A v v a l ó vagyok. Kérdés: Nem kettős az l: avvalló - - azt valló? — Felelet. Nem. Gyermekségem óta ismerem e kifejezést és soha sem hallottam máskép, mint a közlöttem alakban. Tudom én, hogy Vas Gereben írta azt úgy, hogy; a v v a l l ó; de csak ép fül kell hozzá, és semmi szófejtő értelmeskedés, és soha sem

hangzik az másképen. Tisztelet becsület a fölhozott népszerű íróknak; de még a fürgedi pusztán sem hallhatta azt úgy, a mint írta. Egyébiránt tessék a szóban levő kifejezést a következő, szinte ott, de több más helyt is szokásban levővel összevetni: *Abban vagyok, vagy: abban voltunk.* Ezek is annyit tesznek, mint: *azt vélem, azt véltük, gondoltuk.* Nincs ezekben semmi nyoma a „vallásnak“ s mégis megegyeznek az előbbivel. Hontban is divatos.

Csórmányfa: igazi neve: *prunus padus.* A fekete gyűrű nevezet hibából csuszott be. Egészen másnemű növény, s a vad meggynek egy fajtát teszi.

Csög, csök. Van Csallóközben, a hol a Duna legtöbb ágra szakad, és sok szigetet környez, homokkotró hajó, és csöktekerő hajó. Mindkettő a hajózás akadályainak elhárítására való.

KÖRÉSZ KELEMEN.

2. Ormánsági tájszók.

Zsazsak: pizskafa, sütésnél alkalmaztatik; *megzsazsakol:* megpizskafáz. Tsz.

Hágszé: padlás; eredetét onnan vehette, hogy az ormányságban, a házak végén az utca felől volt a padlásra a feljárás, és nem mint most van szokásban a kamara vagy konyhában. (A Tsz.-ban magyarázat nélkül.)

Hé: szinte padlás, de tetőzetre is mondják; *felmont* a héba = felment a padlásra. (A Tjsz.-ban: hí, híj, híju.)

Istörhé: tetőzetelja.

Csurgás: csepegés, hova a házról lefolyik az esővíz.

Rétya: lajtorja. (A Tsz.-ban: rétya.)

Váll: ing; ez utóbbi a nőknél nem igen használtatik. Tsz.

Fejeruha: fejkendő.

Hátravető: uj asszonyok fejdísz; régi ősi viselet, kezd kimenni a szokásból, hasonló az apácákéhoz.

Bikla = *kebel:* szoknya. (A Tsz.-ban: *kebel*.)

Pöntöl: ingalja. Tsz.

Előruha, erőruha: kötény. Tsz.

Pölé: (pléh) kilincs; závár.

Vélágitó = *mécses* = *mécs:* lámpás.

Kuruglya = szénvonó. Tsz.

Véllakés: kés.

Dacskó: zacskó. Tsz.

Hamvas: apróbb ponyva. Tsz.

Szenyes: füstös.

Embör; minden nő a férjét így szólítja, pl. „eregyen kéd embör“.

Marja: kemencze partja. (A Tsz-ban acqivalens nélkül.)

Csuha: nőknél, férfiaknál minden felső ruha. Tsz.

Csurka: bél, belseje vminek, pl. „meglütték az embört és kigyútt a csurkája“; de használják hurka helyett is.

Tóp v. táp: talp vagy ház eleje is; így régebben fagerenda volt a ház eleje, azt is „tóp“-nak mondják.

Mozesszéki: szószék, katedra.

Hejde: eredj.

„Gyere Tisztelendő uram, mönjünk!“ „Te“ szót hangoztat a megszólításnál; de ez kezd kiveszni.

Vonyigó = szénahuzó.

Girbe-gurba = egyenetlen.

Finak: vámszedő; „kevés buzám termött, nem lösz két finakkal.“

IVÁNYOS SOMA.

3. Hetési szólásmódok.

Ó bize pócze = beh furcsa!

Né de nyősz = beh szeret játszani!

Hogy szuábo né véccsek = hogy beszédében ne zavarjam. (Igen gyakran mondják, midőn többen beszélgetnek, közbeszólás alkalmával, de a nélkül is számtalanszor.)

Sziük (vagy: vékony) az élet, csag a vaducz még a konká = silány termésünk van: csak vadócz és konkoly.

Bize nagy komodia = beh tréfás!

Huá vótá czáfrás? (Ezzel a fehércseléd szólítja meg egy mást, midőn találkoznak, de csak akkor ha jó viszonyban vannak egymással.)

Kedvem van hozzá = úgy akarom; kedvem vót hozzá = magam is úgy akartam.

Itt körü-közbe everte a gyeg az életét = a környéken elverte a jég a jószágot, termést.

Disztuknak a szerüjök efogyott; nem tuok mijje szernyi = a disznók lisztje vagy korpája elfogyott; nem tudok mivel moslékot készíteni nekik. Émmá szertem = én már készítettem.

Gyó éte a vörös hajma, méttén három napig és görbütet = jó étel a vörös hagyma, mert három napig is számba van az íze.

„Tud-e kéd irni?“ — „Dejszé, mégtisztölöm, nem vaok kömves = nem vagyok könyves, nem tudok írni-olvasni.

Há (vagy: huá) ménün-kê? = hová megy kend? Há vótun-kê? = hol volt kend? Ereszszek el aszt a piribék gyerököt = ereszsze el azt a csintalan gyereket. Ére hajcsok kê aokat

a luakat = erre hajtsa kend azokat a lovakat. A kjetik kiettyik bópál, aszt bisztassok = a kendtek követje balpárti, azt biztassa.

FATÉR JÓZSEF.

Deésaknai szók.

Ablakszém: ablaküveg. A régebb dívott kerek ablaküveg neve a mostani négyszögű üvegtáblára is átöröklött.

Áj: összetett erdőnévnek utófele, mint: Nagy-áj, Szilasa-áj. Ez vagy az alj, aly szó módosulata, vagy a német a u magyar mása.

Bakolódik: akadékoskodik, truczoskodik. Vesd össze: megbakolja magát.

Béejt: közbeejt, belemond, t. i. beszédébe egy-egy idegen szót.

Bévályogol: betapaszt sárral t. i. falat.

Belétepsen: tepsenve beleesik.

Billéget: próbálgat. Oly átvitt jelentésű, mint: fesszegt, csakhogy ez fokozottabb hatással kísérleteti t. i. másnak a a szándékát, állapotát. Saját egyenes értelemben: egyenként felfordítgat.

Buros: szétborult ágú, nagy lombu, sűrű levelű, t. i. fa.

Butuk: tuskó, vastag tőke, bucsak.

Bütő: harangütő, harangnyelv, (székelyesen: harangmony).

Csumás: fenésedett nedvü t. i. burgonya, ha a héja megromlik.

Döfönyöl: döföd, döföd, döföget.

Egyeződik: egyezkedik, összebeszél.

Elhuzul: elhuzódik — valamerre.

Emelőzik: emelgeti ruhája alját, fosztolózik, p. o. sáros uton nem illik, hogy a leányok emelőzzenek.

Félemelkezik: felemelgeti, t. i. lábát v. ruháját v. maga többször felémelkedik.

Félnyaku: felálló galléru, t. i. ing.

Félszédőzködik: felszedi magát, holmistól felkészül.

Feszengősen: nyalkán, büszke feszengéssel, fcszeskedve.

Fillérszég: (nem tudom miféle vasszeg).

Fiók: kis szénabaglya, szénapetrencze, kápicza, me-reglye.

Folyamat: kis hegyi patak. Székelyeknél majd egyező evvel a forramat folyameredet.

Fujkásan: pöffeszkedő hangon, fuvalkodva — beszél.

- Gör csöl: görcsösen csikor, göcsörít — össze.
- Habzó: a sóakna mélyében a hajtótorok alatti talaj, hol a felcsigázandó só felpakoltatik.
- Hajtó: erdőkerülő, erdőőr.
- Hajtó-torok: a sóakna torka, melyen az akna fenekéről a só csigakerékkel felhajtatik.
- Hempég: tunya kényelemmel pöffeszkedik, illetve parancsolgat.
- Kalandász: idestova jár, kalandoroz, kalandoz.
- Kalonyabub: kalongya papja v. tetőkénéje.
- Kiteljesít: kielégítőleg kitölt, u. m. a hátralevő adósságot, szolgálati tartozást.
- Lapsint: lepcséntőleg csap, p. o. szájára lapsintott tenyerével.
- Lip-lap: pataki kövecs.
- Magam-léve: magamban léve, egyedül léve.
- Maglódik: magfajul tenyészik, innen maglódó sertés.
- Maglódtat: magfajul tenyészt t. i. sertést.
- Mégakkora: még egyszer akkora, p. o. ő megakkora mint a mekkora te vagy. A még akkora némileg más, a hogy különbözik a megannyi és még annyi egymástól.
- Mégbiggyen: biggyenve megmozdul, p. o. olyan hegyke, hogy meg se biggyen a kalap a fején.
- Menekit: menekedt, szabadít — el, ki, tőle.
- Mikorban: mikoron.
- Mindörökvilág: mindenkor.
- Motyólék: motyó, apró házi portéka.
- Nagyhempégve, v. ő. hempég.
- Nagykedvüleg, p. o. mulatság nagykedvüleg folyt le.
- Nyalász: nyalakodik.
- Nyomdékol: nyomokat ver, utat nyomdokol.
- Nyomdékos: vert nyomdoku, p. o. a nyomdékos felén járj az utnak, ne a sárössán.
- Nyomász: nyomoz — a vadászéb. Innen megnyomász annyit mint: nyomozva megjár t. i. hegyoldalt.
- Odalapít: odacsap, p. o. úgy odalapítlak, hogy!
- Pérvyékél: permetezik — az eső.
- Ráégyezik: beleegyezik, (a rá Deesakna vidédén rea néha reá, Háromszéken reja v. rea, Csikban ria).
- Szalaszt, p. o. hogy szavát ne szalaszsa, ezt a más beszédébe beleszóló szokta mondani, hogy az előadásban ne zavarja.

Szárnyalász: szárnyalगत, repösgél — a baromfi.

Szinélég: szineskedve hizeleg.

Színfa: jól megderekasodott levágandó fa.

Szőr, p. o. az eklézsia eladta az erdeje szőrit, azaz fáját.

Tarogat: gesticulál, p. o. ne tarogass úgy, nem vagy pap.

Tisztál: tisztogat.

Tulkó: felfeszékelt sópad az aknafenéken, melyből a sókövek telnek ki felkoczkázva.

Ungat: uhm hangon fanyalogva szól.

Vájkos: hig ragadó sárú t. i. ut, szántó föld.

Vályogol: sárral tapaszt.

Világéletemben: teljes életemben, p. o. világéletemben még nem láttam olyan dolgot.

Zenge-zunga: zenés multság, víg tor.

I.ÓRINCZ KÁROLY.

Helynevek.

I. Marosszéken.

Csokfalva *).

Szántók vagy dülök. Borjuszeg (régén borjulegeltető helyül szolgált). Nagyaszói oldala. Mátészege. Hidajszege. (Máté és Hidaj nevű birtokosokról van elnevezve, kik első felfogói voltak.) Bakocs völgye. Bakocs torka (egy része bokros; régebben erdő volt; innen ma is Bakocs erdejének hívják). Odormány, Karrahéjja-teteje, Ájvölgye. Hévaszó.

Kaszálló Fűesszege.

Erdődarabok. Tálás vápája. Tövises vápa. Fertő (régén erdő s mocsáros volt; most cziheres és kiszáradt). Nagyaszó feje. Rövidél. Csoktele. Hosszúél.

Patakok. Nagyaszó pataka. Bakocs pataka. (Ezt Orbán Balázs Badocsnak írta fel; s még említ ugyan ő a jegyzésben Borzond patakot is, de nekünk nem adták fel csokfalvi helyismerőink és feljegyzőink. Lásd Marosszék leírása Orbán Balásztól 28 l.)

Csorgó. Fenes csorgója.

Most élő Családok. Kovács (első megszállónak tartja a hagyomány). Faluvégi. Rafaj. Barta. Boka. Kilyén. Szoboszlai. Antalfi. Hadnagy. Csonta. Kis. Bálint.

Jegyzés. A Helynevek közt (nem csak a székely földön, de vármegyékben is) sok helyt előfordul „hosszúaszó, aszóoldala,

*) Telepítője, vagy alapítója állítólag Csog nevű székely volt.

hévaszó, hidegaszó, Nagyaszó stb. Nem tudam, e szó „aszó“ jelentése meg van-e nyelvtudósaink által vitatva, állítva*). Én és székelyföldi ügybarátaim azt tudjuk, hogy azon völgyet szokták a székely földön „aszónak“ nevezni, melyen végig esős időszakban s tavaszi olvadáskor kisebbszerű patak foly, de egyébkor kiasz, és száraz medre van. Ilyen „hosszú aszó“ van Sz.-Keresztúrról Solymosba menőleg, és Siménfalváról fel Tordátfalva felé, — Jobbágyfalvából Mosonba.

(Ily természetű patakok szélén vagy martján szokott tenyészni csomós növésű, gömbölyeg dereku s bojtos tetejű növény, melynek fűvészi nevét nem tudjuk, de a székely „macskaszíknak“ nevezi.)

2. Mája.

Szántók. Gázsó. Padhát (a hegybércznek kilapályosuló teteje). Vértesfő. Bökögy alja. Lóköthő. Násza. Csontos. Lovászkápolna (itt régen kápolna létezett). Tekenyős. Baknyúzó.

Erdők. Vértesfő. Ipacs. Bökögy (ennek aljában „Bökögy alja“ nevű szántórész). Nyír. Bükk. Lögös. Ördöngöstő.

Kaszállók. Orotvány. Dájnám. Dóri. Omlás. Ropó. Telek. Patakok: Bökögy pataka. Dóri pataka.

A bércez, melynek töviben a falu fekszik, Gönczér bérce.

Élő családnevek. Albert. Májai. Nagy. Kacsó. Lőrinczy. Márton. Tőkés. Sikó. Kovács. Szombati.

A szőlőhegyek közt itt, de más községek határain is előfordul a „dajná és dájnam“ nevezet is. KRIZA J.

3. Pestmegyében.

Czepléd.

Városrészek. Alszeg. Felszeg. Déllő. Puszkaporos (1848-ban e tájon volt a magyar hadsereg puszkaporgyára). Aklok. Kis kertek. Aranymegyes. Ujváros.

Puszták. Alsó-Mikebuda.

Szántóföldek. Nagyszék. Czigánszék. Átalszék. Cziprakert. Kecskés. Tanyás. Korongos (a vallás alapítványi uradalom 1820-ki telekkönyvében találtam még reá hivatkozást, ma teljesen ismeretlen). Varnyas. Homok. Kis Szőkehalom. Nagy Szőkehalom (1848-ig e helyen gazdasági intézet állott). Berczelai tanyák (Berczel községgel határos földek). Zöld halom. Kappan halom. Pörös, másképp Perje (Tápió-szeleiek és czeplédiek pörösködtek érte). Csenger. Bónafika (bonificationalis földek). Bónom (megbánták a kik házjárandóság fejében elfogadták). Fűzfás. Cserje. Buczkás.

*) V. ö. Nyelvtud. Közl. IV. 189.—192. l.

Rétek, kaszálók. Tófő laposa. Nyársapáti lapos (a monda szerint a törökvilág előtt itt egy apátság székhelye volt). Nagy ér. Kis telek. Értem lapos. Zsombékos. Vak székesse. Jégverem (a czeglédi uradalom telekkönyvében, manap ismeretlen). Város rétje. Ér. Sárík lapos. Gsikóstó lapos (csikós tanya). Czígánszék szél. Kerek lapos. Selyemrét.

Szöllők. Öreg szőlő. Cserő vagy Cserci szőlő Kámány vagy Kálmány (városi régi iratokban Káványnak találtam). Gerje szőlő. Belső szőlő. Seregélycs. Ugyerok (új szőlők).

Erdők. Csemő. Irtván Nagy vagy Öreg Erdő. Új erdő.

Halomok. Madarász halom. Dura halom, másképp Daru halma. Cserő (előbércz, hol a Cserhát kezdődik, s itt van Berczel, mely község nevét a Cserőbércz-éltől, vagy bérczséltől veszi. A vallásalapítványi uradalom tisztjei Eötvös emlékre Józsefhalomnak keresztelték, de azért a nép egyre Cserőnek hívja). Dohánypart (az 1840-es években Dohány nevű rablógyilkost akasztottak e homok dombon, s ezt azóta így nevezik). Kamaszhalom (közel a Dohányparthoz, hosszú homokdomb. Így nevezve az 1866-ban itt akasztott Kamasz nevű gyújtógatóról). Csapóföldes. Kosárhegy (régii monda e halom alá ásott tömérdek kincs emlékét tartja fönn, s ezért kincskeresők gyakran látogatják) Kőhalom (hajdan épületek lehettek itt: a városiak mondása szerint templom vagy város; az eke gyakran fordít ki régiségeket). Dinnyéshalom. Bedepart (1849-en itt vítták az u. n. czeglédi csatát). Értemhalom. Feketehalom Bécsihát.

Völgyek. Mátévögye. Varnyúvögye.

Vizek. Bede. Puskaaporos. Déllő. Fehér tó. Értem (XVIII. századi iratokban, a városi levéltárban, mindig Értömnek íratik). Gerje (hosszú vízárók, mely a törteli, tetétleni, kőrösi határon át a Tiszába szakad). Gerje posvány (mondják, hogy egy betyárt e sekély vizű posványba kergettek, s beleveszett lovastól, csak a kalapja maradt ki). Bogáرزó tó. Büdös tó. Gát vize. Csikos tó. (tavaszszal, mikor hóvízzel megtelik, csikot lehet fogni benne, innen kapta nevét). Kis kengyel. Nagy kengyel. Nagy ér. Bocskor ér.

Kútak. Apáczák kútja (a közlegelőn, jelenleg be van temetve. Történelmi nevezetességű, a mennyiben Czeglédnek Belényi János nótáján 1782-ig birtokosai, az ó-budai conventhez tartozó pozsonyi clarissa-apáczák emlékét tartja fönn). Igenyes kút. Város kútja (a város költségén ásták). Szőlő vagy Szöllőaljki kút. Új kút. Bajdora kútja (a Bajdora család ásatta). Kis kút. Tófő kút (gulyakút).

Vízcsatorna. Nímetugrató (1849-ben a czeglédi csatakor erre szaladtak a császáriak s ezen esővízzel telt kanálisba többen belevesztek; innen a helynév.

Híd. Olájhalás (oláh halás) vagy Olájhalál, máskép Postahíd, máskép Dobogó (mai napság a hídnak nyoma sincs, mind a mellett a szőlőutak egy részét e hármás néven hívják, melyek a szőlőrészre is kezdenek elragadni).

C s á r d á k. Kutyakaparási csárda, vagy Kutyakaparó, vagy csak Kaparó. Irsai határban: Három rózsa. Hídnál. Abonyi határban: Világos.

BALLAGI ALADÁR.

A MAGYAR NYELV

I. A hirlapokban.

Egy vidéki honi folyóiratban a magyar nyelv terjesztését illetőleg így okoskodott mostanában valaki. A németesítés nálunk úgy megy, hogy a magyar hirlapok német szavakkal vannak feleresztve, s a magyar ember ezeket lassan-lassan megtanúlja. Fordítsuk meg csak a dolgot — mond a folyóirat — adjunk ki lapokat a nemzetiségek nyelvén, magyar szavakkal feleresztve, s észrevétlenül magyarokká lesznek a tótok, ráczok sat. Ki hinné, hogy e Thersites-tanácsnak még követői is akadjanak? Pedig nem csak elfogadva, hanem még tovább fejlesztve találjuk ezt a nagyszerű találmányt a „Reform“ egyik tárczacikkében. Ebben ugyanis nem csak néhány magyar szó van elegyítve a német szöveg közé; hanem egészen magyar szavakkal vannak írva német nyelven; csak hogy akkor ne a „Reform“-ban végezze nyelvterjesztő missióját, hanem egy holdbeli lapban, mely majd a magyar nyelvnek a németek közötti terjesztésére van szánva.

Fölmutatunk itt néhány pontot, mely ezen az újonnan kitalált borzadalmas idiomán van írva. Nem a szerzőért tesszük ezt, mert hogy ő nem olvassa a Nyelvőrt, kilátszik újabb cikkeiből, melyeket a Nyelvőr III. füzetében irálya ellen tett megrovásaink óta írt; de tesszük a közönségért, hogy lássa ez, hogy vannak magyar (?) írók, kik, tanulni nem akarva, makacsul ragaszkodnak a magyar nyelv szellemével homlokegyenesen ellenkező írásmódjukhoz.

Vegyük elé tehát a „Reform“ ez évi 172. és 173. számát, s ott a „Két bölcsész“ cz cikkben következőket olvashatunk.

172. sz. „Vannak emberek, kik *hiján* vannak minden helyes történeti érzéknek, s épen azért a történeti menet ismeretét egészen szükségtelennek látják.“ *Bíz'* ez nagy baj; de az is nagy ám, hogy vannak olyan emberek is, kik *hijával* vannak minden nyelvérzéknek (vagy jobban: kiknek egy csep nyelvérzékük sincs), s épen azért a nyelv törvényeinek megtanulását egészen szükségtelennek tartják. — „Ma már nem ritkaság Németország-

ban olyanoktól, kik vagy tizenöt évig folyvást Platoval foglalkoztak, azt hallani, hogy *Platoban már minden foglaltatik.* — „Trendelenburg rendes tanárnak választatott s a híres Becker Ferdinánd, Aristoteles monumentalis kiadása rendezőjének leányát jegyezte el.“ Ezt a magyar ember úgy érti, hogy Becker Ferdinánd vette el azon kiadás rendezőjének a leányát, s csak a ki commentárt készít az ily germanisticus nyelvhez, jön rá, hogy voltaképen Trendelenburg volt a vőlegény, s ezt akarná mondani az író. — „Az elv szép, de *gyauúsan hasonlít azon határozatokhoz*, melyeknek keresztülvitelére csak az vállalkozik, a ki hozta. Hiszen mi volt a praxis eddig? Föllép eredeti gondolkodó s magához lánczol százakat. Ezek mind ama elv követői voltak. Ha tudományról van szó, melynek tanai bebizonyíthatók, akkor ama folytonos „megeredés s megszakadás“ tüneménye lehetetlen. Akkor észre kell venni a tudomány fejlődésében a haladást. Ha ezt nem vesszük észre, akkor ezen tudomány vagy még nincs, vagy nem lesz soha. A bölcsészetre nézve mind a két következtetés vonatott.“ — „De bölcsészeti nézetei fölött rosziúl illenek ide ítélet.“ — „Midőn *röviddel* halála után“ sat. Mindehhez, úgy hiszszük, nem kell commentár; elégérthetőleg beszélnek.

173. sz. „Ueberweg a szegénység fia“ értsd: szegény szüleitől származott. — »Beneckére támaszkodott s mindvégig ezen — — bölcsésznek hú tisztelője maradt.“ Tőről metszett magyaros szórend, melylyel csak ez vetekedhetik: „Nem tekintve a szinezetet, melyet a múnek összefüggése Ueberweg egyéb nézeteivel kölcsönöz.“ — A következő mondatcsoport szép példánya e zagyvalék idiomának: „Ís mindig valami eredmény felé törekedett, *ha* nem is állt másban (már mint t. i. Ueberweg, az itteni szerkezet szerint), minthogy két ellentett *nézet* végkövetkeztetéseit *vonja*, s a véleménykülönbséget két eredeti elvre *vezesse vissza*“. 1. *Nézet* — anschauung, *nézet* — ansicht; s hogy itt az utóbbiról van a szó, mutatja alább a „véleménykülönbség“ kifejezés. 2. A magyar nem „vonja valaminek a végkövetkeztetését“, hanem *kihúzza* valamiből a végkövetkeztetést; 3. a „*vezesse*“ helyett ezt mondaná inkább: „*vigyje*“. — „Ueberweg *fölött* nem mondhatunk többet ezen helyen“. Mi sem e magyarságról, mert a tér szúke nem engedi. Pedig még egész gyűjteményt mutathatnánk be e csodaszülöttekből, quorum numerus legio est.

Czikke végén azzal biztat Alexander úr, hogy „talán nem sokára lesz alkalma egy másik bölcsészszel *ismertetni meg*“. Mi szívesen olvassuk e cikkeket; hanem kérnünk kell írójukat, hogy

vagy javíttassa ki, vagy halaszsa el közlésüket akkorra, midőn képes lesz magyárosabban fejezni ki előttünk gondolatait.

KOMÁROMI LAJOS.

2. A képviselő-házban.

(sr.) Ha magyar nyelvet mostani állapotában valamihez hasonlítani akarnók, a tertium comparationisért a legapróbbnyi ránczba sem kellene szedni homlokunkat, annyira képerre van vésvé a szenvedés; a vértanúság koszorúját ép oly derekasan megérdemelte, mint a lövő-egyletek patronusa; sőt még derekasabban, mert ez egyszerre mindenkorra csak ezer nyíl sebét érezte, a magyar nyelv ellenben ezt a számot naponként megkapja.

A nyilazás érdemében a képviselő-háznak is nem csekély része van. Igaz ugyan, hogy más beszélni s más írni, s az elsőbbre soha sem szabad oly szigorú mértéket alkalmaznunk, mint az utóbbira; de az is igaz, hogy e beszédeket a közönség naponként olvassa, a fontosabbakat pedig nagyon sokan olvassák, a hiba tehát, a rossz igen sokra ráragadhat s többnyire rá is ragad. Végeredményében tehát egyre megy, akár gonddal kidolgozott, akár csak hevenyészett a beszéd.

Eddig is figyelemmel kísértük a törvényhozók magyarságát, ezután még inkább megteszszük; eddig hallgattunk, jövőre azonban alkalom-adtán szólni is fogunk.

A Sahara sivatagja meg az oáz már nagyon megkopott, rongyosodó hasonlat az igaz, de egy jó oldala mégis van, hogy mindig kéznél van. Tehát ránk is olyan oáz-féle hatást tett Sennyei Pálnak válaszfelirati beszéde, mint a saharai utasra a gyepsziget. Szavainak megválasztásában, rendezésében, a grammatikai alakok használatában — e kettőben pár kivételt leszámítva — a mondatkapcsolásban, periodusai szerkesztésében idegenszerűségekre, bántó fonákságokra nem akadunk; nyelve a beszéd tárgyához képest véges-végig magyáros, menetét idegen hang sehol sem zavarja meg; szóval látszik conceptus közben, hogy a képviselő úr magyarul gondolkozott.

A beszédnek kifogás alá eső pontjai a következők:

1. Szükségtelen, nélkülözhető új szók. *Förlény* (überlegenheit), *hátrány* (nachtheil); egészen fölöslegesek, mert az elsőre ott van a felsőbbség, a másodikra a kár, rövidség pl. „Midőn egymás fölött politikai felsőbbséget akarunk nyerni.“ „A nagyhatalmi állásnak csak terhei s rövidségei nehezdedtek az újabb generatiora.“ — *Kötelem* helyett megvan a köteletség, s az *intelem* h. intés, figyelmeztetés. — „Véget vetek a forradalom *esélyeinek*“; erre se volt szüksége; mondhatta volna jól: a forradalom véletlenségeinek v. eshetőségeinek.

2. Az *i* képző helytelen alkalmazása. „Alkotmányos *utoni* változtatás, az *e részbeni* idegenkedés.“ Hogy a régi jót a rossz új mellett el nem feledte, bizonyítja ez a hely: „Az alkotmányos rendszerhez való ragaszkodás.“ Hibásak még a következők: *kiindulási* pont kiinduló pont helyett, *választási* törvény választótörvény h.

3. Mondattani kifogások. „*Gondolkozásmódomnál* fogva“ e helyett: „gondolkozásom módjánál fogva.“ *A szegény ügy* egészen más mint a szegények ügye. „Attól tartok, hogy nem *fognánk* megállapodhatni“ semmivel sem szebb, jobb, világosabb emennél: nem állapodhatnánk meg. „Ha e helyet egy más helylyel fölcseréltem, *tettem ezt csupán azért*“ helyesen: ezt csupán azért tettem. Végre, mint már többször említettük, a *miután*-nal nem lehet okadatolni.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

„*Miután leírta volna* a tengeri útat és a megérkezést, elmondja szerző, hogy“ stb. (Pesti Napló regg. kiad. 230. sz.). Hát nem írta le, csak *leírta volna*? Valóban csodálatos, honnan veszi magát ez a latinizmus, a „quum“-nak ez a majmolása, mikor régi embereink közül még csak mutatónak sincs, a ki a sajtónál működnék. De igaz, megfeleldeztünk magyar-latin grammatikáinkról s fordításainkról, melyekből az ifjú nemzedék klasszikus műveltségét merítette.

Jól veszi ki magát. Egyike a legotrombáb germanismusoknak, a „nimmt sich gut aus“ szolgál fordítása. Magyarban semmi értelme vagy legeslegfeljebb is sületlen. Már az élő beszédben is lábra kapott, az irodalomban meg természetes, hogy minden lépten-nyomon találkozunk vele. Megfelelő magyar szójárás ugyan nincsen, de a helyett van számos igénk és melléknevünk, a melyek teljesen fölöslegessé teszik a *jól* vagy *rosszul* *veszi ki magát*-féle barbár kifejezést. Általános szabályt adni bajos, mert más-más esetben más-más magyar szóval kell élnünk; így pl. ennek jelölésére: „das nimmt sich für einen alten mann nicht gut v. übel aus,“ magyarban nem illik vagy rosszul illik használandó; ez meg: „diese verzierung nimmt sich gut aus,“ csinos, szép vagy más effélével fordítandó. Különben könnyű elgázodnunk, ha nem az a törekvésünk, hogy cikornyásan, hanem az, hogy magyarosan beszéljünk, és ha nem idegen, hanem a magunk nyelvén gondolkozunk.

Kénye és kedve. „Ki nyugot felé utazik, *kénye és kedve* szerint kielégítheti ingyen vágyait; nem így, ki kelet felé jár“ (Föv.

Lap. 229. 87.). A magyar soha se mondja így, hanem mindig kényekedve szerint, valamint nem mondja azt se, hogy *fűnek és fának* hanem *fűnek fának* adós. A *kénye és kedve* talán a német „lust und laune“ utánzása, de minden esetre fonák. Van ebben az idézetben még valami furcsa; miféle csuda azok az *ingyen vágyak*? Scjtem ugyan, hogy az „ingyen“-nek semmi köze a „vágyai“-hoz és tulajdonkép csak a „kielégítheti“-re vonatkozik, de akkor meg mért nem áll a maga helyén, az ige előtt?

Legeltetni = gyönyörködtetni. Kazinczy előtt senki se ismerte ebben az értelemben, s ez ékes germanismusnál azóta csak a szerb tövis terjedt el jobban. Furcsa szemet is meresztett rá a nyájas olvasó közönség, mikor először találkozott vele. Valami G. I. egy nyelvújítás-ellenes cikkben erre a mondásra, hogy „sokáig *legeltette magát rajta*,” azt a megjegyzést tette, hogy hát akkor „barom is pásztor is volt egy personában.“ *Magunkat* ugyan már nem *legeltetjük* semmin, legfeljebb *gyönyörködünk* egyik másik dologban; de azért *szemünket* még mindig *legeltetjük*. Igy pl. nagyon kívánja a középt. tanáregyl. közlönye (X. füz.), hogy a tanuló „*szemét* folyton *szép alakzatok szemléletén legeltesse*,” a helyett, hogy *gyönyörködtesse, jártassa* stb. Arra a célra én a magam részéről tájképeket ajánlok, mert azokon van fű is. A magyar „legel“-nek nincs az a mellékértelme, a mi a német „weiden“-nek, amaz csak is annyit jelent mint „kaszálatlan füvet enni,” ez pedig annyit is mint „gyönyörködni,” a mit eléggé bizonyít a „weidlich,” „sich weiden“ és más efféle kifejezések. Azt mondhatnák *szemét legeltetni* csak költői átvitel. Igaz, hogy átvitel, de először fölösleges, és másodsor egyáltalán nem költői, mert épen olyan szépen mondhatnám az ájtatos hallgatóról is, hogy „*lelke falja az isten igéit.*“*)

Főszöntöde. „A kormány *főszöntödét* állíthatna“ (Tanáregyl. Közl. X. füz.). Semmi se bizonyítja nyelvünknek a mongollal való rokonságát, mint ez a szó; mert ennél mongolabbat már képzelni se lehet. *Fősz* vagy *fősz*, mert hogy melyik az igazi, azt még nem fejtette meg senki, annyi mint az idegen ugyan, de nem barbár és amannál minden esetre érthetőbb gipsz. Quo iure? Ha tudnám, vagy legalább az tudta volna, a ki faragta. *Öntöde* meg nem más, mint öntő műhely, öntő hely vagy röviden öntő. Hanem ez utolsó nem eléggé „kaloda“ szagú, mint Nagy Ignác mondáná; azért sokkal szebb az *öntöde*. Ne csinálnánk a fonóból is, meg a borivóból *vasolvasztóból fonodát, borivodát, vasolvasztodát*?

Ajánlási levél olyan emberek számára, a kiket nem ismerek (Szalay: Státusférjak, Franklin). „Csak nagyjából körvonalozzuk, miként képzeljük magunknak az *igazolási eljárást*“ (A Hon regg. kiad. 230. sz.). „Az iskolaügy reformjánál is be kelle várni ezen *érlelési előzményeket*.“ (Magy. Tanügy VII. füz.) Az a sok *-ási -ési* csak megkísértése annak, hogyan lehetne a kecskét is jóllakatni, meg a káposztát is megmenteni. Szívünk bazsarózsája a német nyelv és minthogy az a jelző igéből (vagy talán jelzési igéből?) rendszeren főnevet alakít, hát csak mi is követjük; de aztán megemlékezve arról, hogy törvényes feleségünk illet nem igen tűr, neki is kedvibe járunk s a főnévből ismét melléknevet csinálunk. Így aztán szerencsésen megfejtjük a problémát. Nem mondom, hogy az *-ási -ési* soha se jó, mert az még nincsen eldöntve; de hogy az idézett példákban határozottan rossz, azt merem állítani *Ajánlási levél, igazolási eljárás, érlelési előzmény* kevésbé németes ugyan, mint *ajánláslevél, igazolásejírás, érleléselőzmény*, de azért egy cseppet se magyaros; mert helyesen csak úgy mondjuk, hogy; ajánló levél *igazol* eljárás, érlelő előzmény, Hanem hát mindig csak azt nézzük, mit hogyan mond a német, akár tetszik nyelvünknek akár se. Így keletkeztek aztán a *tanácskozási termek, levelezési lapok, bérmlási ajándékok, és keletkezhetnek még idővel a meghívási levelek, dolgozási szobák, becsületsértési perek* stb. stb. O gulam insulsam.

WOLF GYÖRGY.

Szabadjon. A Nyelvőr 146. lapján a *szabadjon, szabadna* alakok mint helytelenek meg vannak róva. É megrovás ellenében s z a b a d j o n a következő tényekkel eléállnom. A rábaközi s répczemelléki nép ajkáról sokszor hallhatni az említett alakokat, sőt még sokkal czifrább formáját is; pl. Nem s z a b a d o t t a m elmenni. Ugyanott a *kell* igét is a közszokástól eltérőleg használják; pl. Én kelletttem kocsis lenni.

KÖRÉSZ KELEMEN.

Adott esetben. A Hargita című lapban nem rég e kifejezést olvastam; *adott esetben*, mit együvé véve az *adott alkalommal, adandó alkalommal, alkalom adtán* vagy *adtával* szólamóddal alkalmat ad nekem előbb is az *ad* ígéről ideillőleg megjegyezmem, hogy az *ad* ige hajdan nem volt nyelvünk oecónomiájában oly gyakor-szolgálattevő, oly alkalmazékony, mint most. Beavatta azt már nagyban az idegen behatás, kár is volna azt az alkalmazó nyelv szokást az ő második természeté váltában erőszakosan bolygatni; úgy sem pótolja az egyéb hasonjelentésű ige helyesebben ki, nem pótolja a *nyújt*, a *szolgált*, s az ezeknél is jobb *szerez*; ezek is mind iskolamesteri kény-

szerűsége mentek által alkalmazásukban. A köznép nyelvébe még nem vette be magát az ily szólás, p. o. *ő sokat ad a maga születésére*, nem is befogadni való; sőt a székely még *okot alkalmat* is ritkán *ad*, hanem *okoz*, ő az oka, miatta van, tőle való az alkalmatosság.

De nekünk most a fennekezdett szólamokkal van dolgunk, s az *ad* szerepéről megjegyzés is miattuk történt. Az *adott alkalommal* színeleg ugyan nyelvtani külalakjával, de merőben a *data occasione* latinságát majmolván, mindegy volna az *adott* helyébe *adatott* is; már pedig az alkalom nem adatik mindig a magyarban, hanem történik és nyílik, tehát jobban erdélyiesen adódik, tehát: adódott alkalommal v. előadódott alkalommal. Szép ugyan az: alkalommaladtán v. adtával, de népiesben hangzik az alkalomadóva. Azonban még ősiebben hangzik az a székelyszokta alkalmatosság-léve, mint ugyan náluk a módléve, okléve, időmléve, neki-léve sat. analog szólásmód dívik. Az *adandó alkalommal* szükségtelen, de ha már jövendőzni akarunk, jó lesz a leendő v. kellő alkalommal.

Három igazi magyaros kifejezés kínálkozik ime: a székelyes alkalom-léve, erdélyi-magyaros alkalom-adóva és lehető v. leendő v. kellő alkalommal, s még az újabb irány jó szülöttje az: alkalmilag. Ha netán a multság nyelvtanilag v. alakilag lenne kifejezendő, az eléjött, eléfordult, előadódott igenevek illenének az alkalom elébe, vagy illőszerével a lett, volt alkalommal, vagy: alkalom lettével, -voltával, -előfordultával, v. a megtűrhető adtával.

Végül visszatérhetek a felvett, de el is vetendő, azonban rokon következtetésekre alkalmat adott *adott esetben* szólamhoz, hogy megmondjam, hogy az még latinismusként is rossz; mert a latin *datur*, a német *es giebt* jelentésében belszenvető értelműleg veendő, de ritkán áll a *casus* mellett; mert hiszen az eset esetleges (*fortuitus*) levén, nem *szereszetik*, még kevésbé *adatik*, hanem inkább az eset magát szerzi v. adja elé, s vele történik meg valami, mint az *accidit casu* (Nep.) vagyis: esetleg esett meg v. történt véletlenül latin szólás is érteti; jobb tehát azon idegenes szólást magyarosabbal fölcserélni, így: eléforduló esetben, eshetőleg, vagy népiesben kifejtett szólammal: ha úgy esnék, ha sora kerekednék, vagy: valami-letteképen, történetes módon s több efféle.

LŐRINCZ KÁROLY.